

De bortglömda djuren

Om djur i undervisning på Sveriges naturbruksgymnasier

Marie Edbom

Examensarbete/Självständigt arbete • 30 hp

Sveriges lantbruksuniversitet, SLU

Institutionen för tillämpad husdjursvetenskap och välfärd

Uppsala 2024

De bortglömda djuren. Om djur i undervisning på Sveriges naturbruksgymnasier

The Overlooked Animals. Exploring the Role Animals Have in Education at Swedish Agricultural High Schools.

Marie Edbom

Handledare: Maria Andersson, **Sveriges Lantbruksuniversitet, THV**
Examinator: Anna Lundberg, **Sveriges Lantbruksuniversitet, THV**

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: Avancerad nivå, A2E
Kurstitel: Självständigt arbete i biologi, A2E
Kurskod: EX0871
Kursansvarig inst.: Institutionen för tillämpad husdjursvetenskap och välfärd
Utgivningsort: Uppsala
Utgivningsår: 2024
Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.

Nyckelord: **Djur i undervisning, exotiska sällskapsdjur, skola, naturbruksgymnasium, lärande, djur**

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för veterinärmedicin och husdjursvetenskap
Institutionen för tillämpad husdjursvetenskap och välfärd

Sammanfattning

Djur i undervisning är ett ämne som inte har utforskats ur djurskydds- och djurvälståndssynpunkt. Ramverket för djur i undervisning utgörs huvudsakligen av Jordbruksverkets föreskrifter om djur i undervisning (Saknr. L105, SFS 2019:19). Dessa föreskrifter skiljer sig från de som gäller för liknande verksamheter, såsom djurparker, genom att de saknar specifik information om hur djuren får användas inom undervisningen. Detta skapar risker för att djur i undervisning används på mycket olika sätt och att djurens välfärd lämnas upp till den djuransvarige. För närvarande finns det inga kompetenskrav för den som är ansvarig för djuren. Syftet med detta arbete har varit att belysa djurhållning på naturbruksgymnasier och undersöka användningen av exotiska djurarter i undervisning med särskilt fokus på exponering och hantering. Syftet är vidare att analysera hur denna användning påverkar djurens välbefinnande och att identifiera eventuella behov av djurskyddsmässiga förbättringsåtgärder. Studien har fokuserat på exotiska sällskapsdjur, vilket inkluderar alla arter som inte är hund eller katt, och samma arter som omfattas av Jordbruksverkets föreskrifter och allmänna råd om villkor för hållande, uppfödning och försäljning m.m. av djur avsedda för sällskap och hobby (Saknr. L80, SJVFS 2019:15). Intervjuer genomfördes med totalt 18 djuransvariga på naturbruksgymnasier som håller exotiska sällskapsdjur. Intervjuerna genomfördes digitalt och transkriberades till text för kvalitativ analys. Resultaten visar att användningen av djur skiljer sig mellan olika skolor, liksom synsätten på vad som är tillåtet att göra med djuren. Därmed har den djuransvarige stor betydelse för djurens välfärd. Kompetensen hos de ansvariga varierar mycket, och bristen på kompetenskrav i lagstiftningen skapar risker för att bedömningen av djurens välfärd kan variera kraftigt beroende på den ansvariges bakgrund. Resultaten visar att djur utsätts för riskfylld hantering och flera stressande moment i undervisningen. Slutsatserna är att djuren utsätts för djurvälståndsrisker och att djurskyddet för dessa djur generellt är lågt. Mer forskning krävs för att få större insikt i denna typ av djurhållning och för att vidare utvärdera djurens välfärd i verksamheterna.

Nyckelord: djur i undervisning, exotiska sällskapsdjur, djuransvarig, forskning, djurskydd

Abstract

Animals in education is a topic that has not been explored from an animal welfare and protection perspective. The framework for animals in education is mainly constituted by the Swedish Board of Agriculture's regulations on animals in education (Case number L105, SFS 2019:19). These regulations differ from those for similar activities, such as zoos, by lacking specific information on how animals may be used in education. This creates risks that animals in education are used in very different ways and that their welfare is left to the discretion of the person responsible for the animals. Currently, there are no competency requirements for those responsible for the animals. The purpose of this study has been to highlight animal husbandry in agricultural high schools and to investigate the use of exotic animal species in education, with a particular focus on exposure and handling. Furthermore, the aim is to analyze how this use affects the animals' well-being and to identify any needs for animal welfare improvements. The study has focused on exotic pets, which include all species that are not dogs or cats, and the same species covered by the Swedish Board of Agriculture's regulations and general advice on conditions for keeping, breeding, and selling animals intended for companionship and hobby (Case number L80, SJVFS 2019:15). Interviews were conducted with a total of 18 individuals responsible for animals at agricultural high schools that keep exotic pets. The interviews were conducted digitally and transcribed into text for qualitative analysis. The results show that the use of animals varies between different schools, as do the views on what is permissible to do with the animals. Thus, the person responsible for the animals has a significant impact on their welfare. The competency of those responsible varies greatly, and the lack of competency requirements in the legislation creates risks that the assessment of animal welfare can vary significantly depending on the background of the responsible person. The results show that animals are subjected to risky handling and several stressful moments in education. The conclusions are that the animals are exposed to welfare risks and that the protection of these animals is generally low. More research is needed to gain greater insight into this type of animal husbandry and to further evaluate the welfare of animals in these activities.

Keywords: animals in education, pets, companion animals, research, animal welfare legislation

Innehållsförteckning

Tabellförteckning	6
Figurförteckning	7
1. Inledning	8
1.1 Gymnasieutbildning naturbruksprogrammet	8
1.2 Gymnasieskolorna	10
1.3 Lagstiftning	10
1.4 Sällskapsdjur i fångenskap	12
1.5 Liknande verksamheter	12
1.6 Kunskapen om djur bland skoledare och lärare	14
2. Syfte och frågeställningar	16
2.1 Följande frågeställningar kommer att analyseras mer i detalj:	16
3. Material och metod	17
3.1 Intervju	17
3.2 Bearbetning av data	18
3.3 Begreppsförklaring	18
4. Resultat	20
4.1 Allmän information om de svarande	20
4.2 Hur används djuren på skolorna?	22
4.2.1 Högintensiv vecka	25
4.2.2 Lågintensiv vecka	25
4.3 Mest hanterade arter	25
4.4 Hur upplever djuransvariga djurens lämplighet med fokus på art och individ?	27
4.4.1 Individuell lämplighet	28
4.5 Hur upplever djuransvariga djurens mående i samband med hantering och exponering?	29
4.5.1 Vad görs för att underlätta för djuren?	30
4.6 Kan användandet av djur i undervisning på naturbruksgymnasier likställas med att användas som ett sällskapsdjur och i så fall hur?	30
5. Diskussion	33
5.1 Vidare forskning	39
5.2 Granskning av metoden	42
5.3 Slutsatser	43
6. Referenser	45
Populärvetenskaplig sammanfattning	48
Tack 49	
Bilaga 1	50

Tabellförteckning

Tabell 1. Beskrivning av de kategorier som formulerats för självskattning i intervjuens del 2.	19
Tabell 2. Förteckning över utbildningsnivå hos de djursvariga som deltog i studien där n=19.	20

Figurförteckning

<u>Figur 1. Tidigare arbetslivserfarenhet. Alla svar som inkommit redovisas där n=19.</u>	21
<u>Figur 2. Antal års erfarenhet av arbete med djur i undervisning totalt där n=19.</u>	21
<u>Figur 3. Antal års erfarenhet av ansvar för djur i undervisning hos de svarande där n=19.</u>	22
<u>Figur 4. Skattning hur djur hanteras i högst utsträckning utifrån kategorier. Definition på dessa visas i tabell 1.</u>	24
<u>Figur 5. Skattning hur djur hanteras i lägst uträckning utifrån kategorier. Definition på dessa visas i tabell 1.</u>	24
<u>Figur 6. Svar på frågan i intervjuens del 3 om vilka arter som hanteras mest respektive minst.</u>	25

1. Inledning

Samspel mellan människor och djur har länge betraktats som en faktor som förbättrar människors välbefinnande och att lära barn om djur har visat sig främja utvecklingen av empatisk förmåga (Hawkins & Williams, 2017).

Inom svenska gymnasieskolan sprids kunskaper om djur inom ramen för naturbruksprogrammet (LGY11, 2019). Studenter som tar examen från naturbruksprogrammet med inriktning mot djurvård tilldelas en gymnasieexamen som djurvårdare (LGY11, 2019).

Antalet skolor i Sverige som erbjuder utbildningar inom djurvård har ökat som ett resultat av friskolereformen som ägde rum i Sverige under 1992 (Heller-Sahlgren, 1992). Reformen ledde till en ökning av antalet gymnasieskolor och utbildningar vilket gav eleverna större valmöjligheter eftersom de även kunde söka till friskolor utanför hemkommunen vilket tidigare inte hade varit möjligt (Heller-Sahlgren, 1992).

Enligt Naturbruksskolornas förening som är en branschorganisation för skolor som erbjuder naturbruksprogrammet har de idag 52 anslutna gymnasieskolor som erbjuder naturbruksprogrammet (Naturbruksskolornas förening, 2024). Att ansluta sig till denna förening är dock valfritt och görs mot en årlig avgift vilket innebär att det faktiska antalet skolor som bedriver naturbruksprogrammet och som håller djur på skolan inte är klarlagt (Naturbruksskolornas förening, 2024).

1.1 Gymnasieutbildning naturbruksprogrammet

Utbildningen för att bli djurvårdare i Sverige härstammar från det tidigare jordbruksprogrammet och idag har vi benämningen naturbruksprogrammet på gymnasienivå (Naturbruksskolornas förening, 2024). Detta program är i sig uppdelat i sex olika inriktningar: djurvård, hästhållning, naturturism, skogsbruk, lantbruk och trädgård och varje inriktning kan i sin tur ha en fördjupning inom ett särskilt ämne (Skolverket, 2023b). Inom djurinriktningen förekommer programfördjupningar som hund, djurvård, djurpark och djursjukvård (Skolverket, 2023a). Skolverket, som är den myndighet som ansvarar för utbildning i Sverige, reglerar vilka kurser skolan kan välja att erbjuda inom varje given utbildning (Skolverket, 2020).

Varje gymnasieprogram innehar examensmål som syftar till att eleverna ska utveckla sådana kunskaper som krävs för att kunna gå ut på arbetsmarknaden inom den aktuella sektorn (LGY11, 2019). Skolverket beskriver ämnet naturbruk som innefattande alla verksamheter som brukar naturen och menar att syftet med naturbruksprogrammet är att utveckla elevernas förståelse för hur naturen kan brukas hållbart (Skolverket, 2023a). Kritisk granskning, lagstiftning och arbetsmiljö beskrivs vara viktiga kunskaper för eleverna att utveckla under utbildningens gång (Skolverket, 2023a). Myndigheten är tydlig med att utgångspunkten för programmet skall vara praktiskt arbete inom den givna inriktningen med syfte att utveckla elevernas förmåga att ta initiativ och lösa problem på ett ansvarsfullt sätt inom den aktuella inriktningen (Skolverket, 2023a). Vidare ska eleverna lära sig planera det praktiska arbetet samt utveckla förmåga att bedöma kvaliteten på sitt arbete, reflektera över etiska ställningstaganden och att omsätta teori i praktisk förmåga (Skolverket, 2023a). För djurvård ingår kunskaper om djur för olika ändamål samt deras beteende och behov samt samspelet mellan djur och människa (Skolverket, 2023a). Det framkommer att utbildningen ska utveckla elevernas vetenskaplighet och att eleverna ska kunna arbeta yrkesmässigt med djur och att sköta djuranläggningar (Skolverket, 2023a) vilket innebär att elever inom inriktningen djur behöver handha djur på olika sätt för att kunna uppnå målen.

Även smittskydd betonas som en viktig del likväl som tekniska och biologiska kunskaper för god djurvård (Skolverket, 2023a). Det framkommer att målet med utbildningen är att den ska kunna leda till framtida arbete inom sektorerna: *”djurens hälso- och sjukvård, arbete med hundar, med djur för forskningsändamål, med djurparksdjur eller arbete inom zoohandel.”* (Skolverket, 2023a).

Kurser som kan erbjudas inom inriktningen djurvård kan exempelvis vara: Sällskapsdjur 1, Sällskapsdjur 2, Djuren i naturbruket, Djur för forskningsändamål, Djurvård inom djurens hälso- och sjukvård 1, Djurvård inom djurens hälso- och sjukvård 2, Djur i zoohandel och Djur specialisering bland andra (Skolverket, 2023b). Varje kurs har ett centralt innehåll som beskriver vad läraren ska gå igenom med eleverna under kursens gång och det finns även betygskriterier till varje kurs utifrån vilka kvalitén på elevernas förmågor bedöms (Skolverket, 2023b). Lärarens uppgift är att handleda studenterna mot målen och i slutet av kursen bedöma kvaliteten på studentens förmågor genom att tilldela dem ett betyg (Skolverket, 2023a). Även om innehållet skiljer sig mellan de olika kurserna är många av de praktiska delarna av olika kurser liknande, vilket innebär att många element återkommer, exempel på detta är att sköta och hantera djur etiskt och att observera tecken på hälsa och tecken på obehag hos djuren (Skolverket, 2023b).

Även inom andra inriktningar än djurvård framgår att målen är att utveckla kunskaper och förmågor för arbete med djur, bland annat inom inriktningen hästhållning där kunskaper om hästar samt att kunna läsa av hästens beteende lyfts

fram (Skolverket, 2023a). Inom lantbruk lyfts även arbete med djur fram men där och där lyfts även fram ekonomi och lönsamhet som mål (Skolverket, 2023a).

1.2 Gymnasieskolorna

För att utbilda eleverna mot en yrkeskarriär inom djurskötsel väljer många skolor att hålla levande djur på skolan (Naturbruksskolornas förening, 2024). Hur många som håller djur framgår dock inte och detta är inte något som finns registrerat hos vare sig Skolverket eller Jordbruksverket (personlig kommunikation, 23 november 2023). Djuren används som ett verktyg i undervisningen för att ge eleverna möjlighet att träna sina färdigheter enligt de mål som anges under rubrik 1.1 samt ge lärare möjlighet att bedöma kvalitén på elevernas förmågor. Då målen i kurserna i flera fall är ospecifika framgår dock inte exakt hur eller i vilken utsträckning djuren behöver användas i undervisningen och detta är således en bedömning som görs av den kursansvarige läraren. I dagsläget finns ingen kartläggning över hur djuren på skolorna används och brist på riktlinjer kring detta gör att variationen skulle kunna vara stor.

Det finns ingen begränsning i vilken mängd elever får erbjudas utbildning på en och samma skola och skolan har enligt lagen ingen rätt att neka vilka elever att fortsätta en påbörjad utbildning (SJVFS 2010:800).

1.3 Lagstiftning

De djur som hålls på naturbruksgymnasier omfattas av Jordbruksverkets föreskrifter om djur i undervisning Saknr. L105. Föreskriften innehåller information om vilka djurarter som inte får hållas för utbildningsändamål och exempel som ges är primater, rovfåglar, och rovdjur men undantag ges för hund, tamkatt och tamiller (SJVFS 2019:19). Vildfångade vuxna djur får inte hållas som undervisningsdjur (SJVFS 2019:19).

Enligt dessa föreskrifter krävs att det finns minst en person på skolan som ansvarar för djurens omvårdnad och för användningen av dem och den ansvarige ska ha lämplig utbildning eller erfarenhet av de djurarter som hålls på skolan och vidare besitta kunskap om svenskt djurskydd (SJVFS 2019:19). Vad som utgör lämplig utbildning eller erfarenhet specificeras dock inte. Det anges även att om det finns fler än en person ansvarig måste ansvarsfördelningen specificeras skriftligt, sådan dokumentation krävs dock inte i de fall då endast en person är ansvarig (SJVFS 2019:19). Även personal som deltar i hållande och skötsel av djur för undervisning skall ha kunskap enligt gällande djurskyddsbestämmelser (SJVFS 2019:19). Det framgår i Jordbruksverkets föreskrifter om djur i undervisning (SJVFS 2019:19) att den som håller djur för undervisning måste meddela

länsstyrelsen innan eller i samband med att verksamheten tas i bruk och att de ska ange en förteckning över djurslag och antal djur som finns samt vem som är ansvarig. Huruvida någon uppföljning ska göras på detta eller i vilken utsträckning myndigheten skall uppdateras om detta framgår dock inte. Det som däremot står skrivet är att det på anläggningen ska finnas dokumenterade driftsrutiner samt och skötselinstruktioner över eventuellt teknisk utrustning som finns och som kan påverka djuren ur djurskyddssynpunkt (SFS 2019:19). Vidare framgår att det ska finnas skötselinstruktioner för djuren som beskriver hur djuren ska skötas och ges tillsyn (SFS 2019:19). Det som står angivet om djurutrymmen är att dessa ska vara utformade och placerade så att djuren inte störs i onödan och att minst en sida i varje djurutrymme måste vara täckt för att djuren ska skyddas från insyn samt att flygande fåglar måste förvaras i burar vars högsta punkt är minst 150 cm från golvet (SFS 2019:19). Utöver detta hänvisas alla vidare krav på djurens utrymme, inredning samt skötsel till respektive djurslag och för exotiska sällskapsdjur gäller då Jordbruksverkets föreskrifter och allmänna råd om villkor för hållande, uppfödning och försäljning m.m. av djur avsedda för sällskap och hobby Saknr. L80 (SJVFS 2019:19).

Det framgår inte i föreskriften något krav på att någon veterinär måste finnas anknuten till verksamheten, detta till skillnad från Jordbruksverkets föreskrifter om försöksdjur Saknr. L150 (SJVFS 2019:9), däremot står beskrivet att utrustning som kommit i kontakt med reptiler ska rengöras och desinficeras innan användning vid djurutrymmen som tillhör andra djurslag (SFS 2019:19). Det framgår också att Jordbruksverket vid särskilda skäl kan medge undantag från de bestämmelser som finns i föreskriften (SFS 2019:19).

Trots att djur i undervisning har en egen föreskrift så hänvisas när det gäller mått och inredning till det som står angivet i Jordbruksverkets föreskrifter och allmänna råd om villkor för hållande, uppfödning och försäljning m.m. av djur avsedda för sällskap och hobby Saknr. L80 (SFS 2019:19). Detta gör att det i lagens mening kan tolkas som att djuren ses som och används som sällskapsdjur och inte har samma behov av skydd som djur på djurpark eller försöksdjur. Då skolornas huvudsyfte inte är att upplåta djur utan att förvara djur för att använda dem i undervisningssyfte så krävs i regel inga tillstånd. Enligt 6 kap. 4 § djurskyddslagen (2018:1192) krävs tillstånd för verksamhet med djur för: *”den som yrkesmässigt eller i större omfattning håller, föder upp, upplåter, säljer eller tar emot djur för förvaring eller utfodring.”* Därför krävs tillstånd endast i de fall verksamheten håller minst 6 eller fler kaniner eller illrar samt har minst 6 eller mer förvaringsutrymmen per år för övriga sällskapsdjur som inte är hund och katt (Länsstyrelsen Stockholm, 2024).

Detta leder till att ingen myndighet i dagsläget har tydliga siffror på hur många djurindivider som faktiskt förekommer i dessa verksamheter. Hur många som avyttras och köps in är också okänt. År 2020 infördes anläggningsregistret på

Jordbruksverket och där ska varje skola ange hur många individer av varje art de har på skolan (Jordbruksverket, 2023). Syftet med registret är att få översikt på djurbeståndet vid eventuell smittspridning, detta efter utbrottet av covid-19 pandemin under 2020 (personlig kommunikation, september 2021). Därför anges endast de arter som riskerar att bidra till smittspridning såsom fåglar och däggdjur medan arter som inte riskerar sprida smitta inte registreras exempelvis fiskar (personlig kommunikation, september 2021). Därmed finns inget totalt register över arter och individer som hålls som undervisningsdjur.

1.4 Sällskapsdjur i fångenskap

Många av de exotiska arter som hålls som sällskapsdjur är bytesdjur i det vilda (Mcbride, 2017). Detta gör att dessa arter sannolikt upplever stress av att bli fasthållna och hur djuren hanteras spelar därför en viktig roll när man försöker minska stress (McBride, 2017). I ett av betygskriterierna för kursen Sällskapsdjur 1 framgår följande: *”Eleven följer arbetsinstruktioner och sköter och hanterar i samråd med handledare sällskapsdjur på ett etiskt och säkert sätt samt utifrån djurens behov och verksamhetens krav.”* Detta eller liknande betygskriterium återkommer i flera kursplaner inom programmet (Skolverket, 2023a). Där framgår att eleverna måste hantera sällskapsdjur för att kunna nå minst betyg E i kursen. Där framgår också att det just handlar om sällskapsdjur och även om det inte framgår vilka arter det rör sig om är det tänkbart att de djur som hålls därför är vanliga sällskapsdjur som inte är hund och katt.

Bland de djurarter som får hållas som sällskapsdjur råder varierad grad av domesticering framförallt inom klasserna reptiler, amfibier och fiskar (Burman et al., 2023). Samtliga av dessa har vanligtvis specifika krav på ljus, värme och luftfuktighet i levnadsmiljön i fångenskap (Adkins, 2003). Detta ställer höga krav på att den personal som arbetar med djuren har tillräcklig kunskap att tillgodose varje djurarts miljömässiga behov.

1.5 Liknande verksamheter

Utöver naturbruksgymnasiet finns även andra verksamheter som använder djur i undervisning. Djurparker har ofta som mål att bedriva forskning, bevarande och utbildning och inom dessa verksamheter erbjuds ibland zooskolor och annan utbildning för bland annat barn i syfte att utbilda (Augustsson, 2018). Eftersom djurparker omfattas av Jordbruksverkets föreskrifter för djurhållning i djurparker (SJVFS 2019:29, L108), ställs betydligt strängare krav på både anläggningens storlek och inredning. I jämförelse med föreskrifter för djur i undervisning måste djurparker generellt sett ha betydligt större och mer komplexa anläggningar.

En annan kategori av djur som används för att inhämta kunskap är ”djur för forskningsändamål” och även dessa djur har en egen författning i Jordbruksverkets föreskrifter och allmänna råd om försöksdjur Saknr L150 (SJVFS 2019:9). I Sverige räknas såväl medicinska ingrepp som beteendeobservationer som djurförsök och tillstånd krävs för all forskning där djur är inblandade (Pedersen, 2020). De tester som försöksdjur utsätts för, såväl medicinska tester som beteendeobservationer, granskas ur etisk synvinkel efter att en ansökan skickats till en försöksdjursetisk nämnd (Pedersen, 2020). Under granskningen bedöms hur viktigt djurförsöket är kontra djurens nivå av lidande och en värdering görs om testen är tillräckligt viktiga att utföras även om de kan vara etiskt tveksamma med avseende på djurens välfärd och hälsa (Jordbruksverket, 2021). I Jordbruksverkets föreskrifter och allmänna råd om försöksdjur Saknr L150 (SJVFS 2019:9) framgår bland annat att det krävs ett verksamhetstillstånd som är giltigt i max 5 år samt att det ska finnas en försöksdjursveterinär knuten till anläggningen. Det framgår i densamma att det regelbundet ska uppdateras till myndigheterna vem som är ansvarig. Beteendestudier kan innebära stress för djur vilket är orsaken till att beteendestudier omfattas av etisk prövning.

Det finns idag inget tak för hur många elever som får gå på en gymnasieskola (Skolinspektionen, 2023) vilket gör att djuren teoretiskt sett kan exponeras för tusentals personer dagligen. Trots det krävs för djur i undervisning varken etiskt tillstånd eller tillstånd för offentlig förevisning detta då elever och personal på skolan inte räknas som besökare (personlig kommunikation, november 2023). Detta öppnar dock upp för frågeställningen om djuren upplever någon skillnad i att exponeras för elever, lärare eller besökare eller om det är själva exponeringen i sig som påverkar djuren i någon form.

Hur mycket tid djuren som hålls för undervisningsändamål får användas i undervisning finns det idag ingen begränsning kring enligt gällande föreskrifter (SFS 2019:19). Detsamma gäller hur mycket djuren får hanteras eller på vilket sätt (SFS 2019:19). De begränsningar som finns handlar i stället om att djuren inte får utsättas för onödiga ingrepp såsom injektioner och operationer eller avlivas inom ramen för undervisning då de i dessa fall räknas som försöksdjur (SJVFS 2019:9).

Idag saknas både forskning på djur som hålls för undervisningssyfte och det saknas även statistik över djurantal, arter, hur de används samt i vilken utsträckning. Det är rimligt att anta att djuren på skolorna används för att ge eleverna möjlighet att utveckla sina färdigheter, i enlighet med de betygskriterier som anges för kurser inom naturbruksprogrammet. Detta medför en risk att djuren utsätts för stressande moment under undervisningen (LGY11).

1.6 Kunskapen om djur bland skolledare och lärare

Det finns inga formella krav på utbildning eller erfarenhet om du planerar att starta eller driva en friskola i Sverige idag (Friskolornas riksförbund, 2024). Detta kan innebära att vem som helst med intresse för en viss utbildning eller kanske med intresse för ekonomisk vinning kan starta och driva en gymnasieskola (Friskolornas riksförbund, 2024). Gymnasieskolan finansieras genom så kallad skolpeng alltså att elevens hemkommun betalar ut en månatlig avgift för varje elev som är inskriven på skolan (Regeringen, 2023). Beloppet skiljer sig åt mellan olika program där yrkesprogram ofta ligger högre än teoretiska program (Skolverket, 2023c). I Sverige finns idag både kommunala skolor och friskolor där den senare drivs av en huvudman som inte är kommunen (Friskolornas riksförbund, 2024). Friskolor kan drivas av föreningar, kooperativ, en stiftelse ett trossamfund eller ett företag (Friskolornas riksförbund, 2024). Som företag har du i dagens system rätt att ta ut vinst från eventuella överskott av skolavgifter precis som vilket annat vinstbaserat företag som helst (Friskolornas riksförbund, 2024). Avsaknaden av krav på kunskap om djur för dem som driver djurutbildningar kan medföra risker för djur som hålls inom dessa verksamheter. Detta gäller särskilt om skolan prioriterar vinst framför utgifter som gynnar djurens välfärd, såsom adekvat inredning som berikar deras livsmiljö, samt personal med tillräcklig tid för att genomföra träning och berikning. Då träning visat sig ha god effekt på djurets mående i människa-djurinteraktion kan detta bidra till ökad välfärd för djuren (Young & Cipreste, 2004). Detta kräver dock både kunskap och tid och därmed krävs personal med sådant intresse och utbildning för att genomföra sådana åtgärder och vidare säkerställa djurens välfärd i anläggningarna (SJVFS 2019:19).

Läraryrket är ett legitimationsyrke som kräver högskoleutbildning inom såväl pedagogik som ämneskunskaper (Skolverket, 2020). Detta skiljer sig dock från yrkeslärargrenen där undantag gjorts för att kunna anställa yrkeslärare som kommer direkt från bransch och således inte har någon formell utbildning inom varken ämnet djur eller som lärare (Skolverket, 2020). En obehörig lärare får inte skriva under sina egna betyg men får undervisa på samma premisser som lärare som är behöriga och legitimerade (Skolverket, 2020). Enligt Skolverket (2020) är målet för skolorna att anställa personal med lärarlegitimation och om en sådan person är tillgänglig för en position på skolan måste den personen anställas först. Skolorna kan dock anställa annan personal i fall där ingen person med en sådan utbildning är tillgänglig och i sådana fall är det upp till varje skolchef att besluta vem som är lämplig att anställas som lärare och därmed att ta hand om skolans djur (Skolverket, 2020). Detta innebär att bakgrunden hos lärare som arbetar inom naturbruksprogrammet runt om i landet kan variera kraftigt liksom lärarnas attityder, erfarenheter och utbildningsnivå. Detta innebär vidare att elever kan få olika utbildningar beroende på vem som är anställd för tillfället och följaktligen att

djurens ges olika skötsel och hållning beroende på personen som arbetar för tillfällets prioriteringar, intressen och kunskap.

2. Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att belysa djurhållning på naturbruksgymnasium och undersöka användningen av exotiska djurarter i undervisning med särskilt fokus på exponering och hantering. Syftet är vidare att analysera hur denna användning påverkar djurens välbefinnande och att identifiera eventuella behov av djurskyddsmässiga förbättringsåtgärder.

2.1 Följande frågeställningar kommer att analyseras mer i detalj:

1. Hur många naturbruksgymnasier i Sverige håller exotiska sällskapsdjur och hur används djuren?
2. Hur upplever djuransvariga lämpligheten hos djuren med fokus på art och individ?
3. Hur upplever djuransvariga djurens mående i samband med hantering och exponering och vilken betydelse har den djuransvariga för djurens välfärd?
4. Kan användandet av djur i undervisning på naturbruksgymnasier likställas med att användas som ett sällskapsdjur och i så fall hur?

3. Material och metod

Inledningsvis upprättades kontakt med Jordbruksverket via mail för att få fram konkreta siffror på hur många naturbruksgymnasier som håller exotiska sällskapsdjur. Jordbruksverket hänvisade vidare till länsstyrelserna och därför upprättades mailkontakt med samtliga 21 länsstyrelser med förfrågan om hur många sådana djuranläggningar som finns i deras län. Utifrån de uppgifter som inkom från länsstyrelserna söktes skolorna upp via Google och genom hemsidorna hittades kontaktuppgifter till djuransvariga. Ett inlägg gjordes även på Facebook vilket genererade en svarande. Urvalet var därmed slumpmässigt då de ansvariga kontaktades i den ordning som kontaktuppgifter hittades. Totalt tillfrågades 25 skolor och av dessa valde 18 att delta i studien. Målgruppen för intervjuerna avgränsades till de som ansvarar för djuren på naturbruksskolorna i enlighet med Jordbruksverkets föreskrifter om djur i undervisning Saknr. L105 (SJVFS 2019:19).

3.1 Intervju

Intervjuer genomfördes med 18 stycken personer med ansvar för djurhållning på naturbruksgymnasier i enlighet med Jordbruksverkets föreskrifter om djur i undervisning, Saknr L105. Intervjuerna genomfördes digitalt via teams eller zoom med de djuransvariga som valt att delta i studien. Inga frågor skickades i förväg. Varje intervju spelades in och ljudet transkriberades därefter genom transkriberingsverktyg i Teams eller Googles transkriptionsverktyg Transkriptor.

Datainsamlingen pågick från december 2023 - mars 2024 och intervjuer bokades löpande inom detta tidsfönster. Varje skola som kontaktades fick ett mail och då inget svar gavs kontaktades skolan på nytt. Därefter utelämnades skolan om denne inte givit något svar och en ny skola kontaktades. I två fall återkom skolan men då vidare kontakt skulle skapas så avbröt skolan kontakten vilket tolkats som ett nej-svar.

Intervjun delades in i 3 delar (bilaga 1) där den första delen innefattande frågor om den svarande, Del 2 utgjorde själva intervjudelen och del 3 utgjordes av ett mail som skickades direkt i anslutning till intervjun. I mailet angavs att den djuransvarige själv skulle välja ut en högintensiv och en lågintensiv vecka för

hantering och exponering under terminstiderna, alltså inte under loven, och ange hur många hela timmar djuren hanterades och exponerades totalt under en sådan vecka (bilaga 2). En högintensiv vecka beskrevs som den vecka då djuren hanteras och exponeras som mest och den lågintensiva beskrevs som den vecka djuren hanteras och exponeras minst. I del 3 ställdes även frågan om vilka 3 arter som hanteras mest respektive minst samt varför (bilaga 2). Den svarande ombads återkomma med samtliga svar på frågorna i del 3 via mail. I del 1 ställdes frågor av mer sluten karaktär för kvantitativ datainsamling (se bilaga 1). I del 2 som var själva intervjudelen ställdes framförallt frågor med öppna svarsalternativ undantaget en skattningsfråga (bilaga 1). Detta med syfte att låta responderande få ge en bild av sin upplevelse och av just den verksamhet där denne arbetar. En påminnelse skickades om inget svar inkommit inom två veckor och ytterligare en påminnelse skickades efter ytterligare två veckor. Om den svarande inte återkommit inom denna tid betraktades det som ett nekande svar.

Totalt 16 ansvariga inkom med svar på del 3, en uteblev och en meddelade att denne inte kunde ge något svar på frågorna.

Innan intervjutillfället skickades information ut om samtycke för insamling av personuppgifter enligt SLU:s villkor. Information om intervjun och syfte gavs i den inledande mailkontakten samt i början på intervjun.

En pilottestning av frågorna gjordes på en tidigare student vid Sveriges Lantbruksuniversitet för att säkerställa att frågorna skulle vara tydliga.

3.2 Bearbetning av data

Resultaten av del 1 och del 3 i intervjun har sammanställts i Microsoft Office Excel. Del 2 i intervjun har bearbetats kvalitativt utifrån arbetets syfte och frågeställningar. Viktiga delar som framkommit där det går att skönja mönster såsom likheter och skillnader mellan olika syn och arbetssätt har plockats fram och bearbetats genom en kvalitativ analys.

3.3 Begreppsförklaring

Begreppet exotiska sällskapsdjur har i studien använts för att beskriva alla sällskapsdjur som inte är hund och katt. I intervjun användes begreppen ”Exponering och Hantering”. Exponering beskrevs som att: *Djuren observeras av människor som finns utanför bur/voljär. Djuren berörs ej fysiskt.* Hantering beskrevs som att: *Djuren hanteras fysiskt genom att plockas upp från sin bur/voljär av mänskliga händer.*

En skattningsfråga gavs i mitten på del 2 av intervjun (bilaga 1) och där angavs olika kategorier av hantering. Dessa beskrevs enligt beskrivning i nedanstående tabell (tabell 1) och syns även i frågeformuläret (bilaga 1).

Tabell 1. Beskrivning av de kategorier som formulerats för självskattning i intervjun del 2.

Kategori hantering	Beskrivning
Gos/personinitierad	Elev eller personal tar ut djur och håller dem i syfte att öva hantering eller att mysa med djuret. I denna kategori tar djuret själv inte initiativ till hanteringen.
Fixering	Djuret hålls i ett fast grepp med mycket små eller inga rörelsemöjligheter exempelvis för att denne inte ska skadas.
Hälso- och sjukvård övrigt	Djuret hålls tidvis fast exempelvis vid kloklippning men kan röra sin kropp i övrigt.
Överflyttning	Kortare hantering vid överflyttning från exempelvis bur till transportbox.
Frivillig	Djuret tar själv initiativ till hantering och klättrar upp på axeln eller i knäet/på handen.

4. Resultat

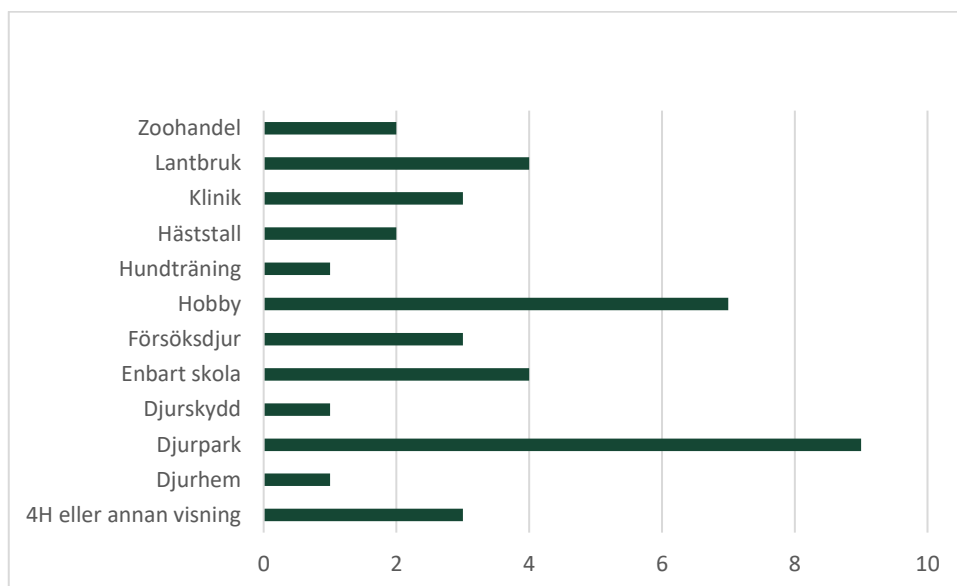
4.1 Allmän information om de svarande

Vid kontakt med länsstyrelserna framkom att det finns 64 naturbruksgymnasier som håller djur. Denna siffra skiljer sig från den som går att finna via naturbruksskolornas förening, där anges istället 51 naturbruksgymnasier finnas i Sverige (Naturbruksskolornas förening, 2024). Informationen från länsstyrelsen är inte helt tillförlitlig då två länsstyrelser hänvisar vidare till Jordbruksverket medan en länsstyrelse meddelar att de inte kan plocka fram sådana uppgifter. Av svaren som samlats in från länsstyrelserna framgår inte heller om de har angivit skolor som håller exotiska sällskapsdjur eller om de även räknat med andra skolformer där man håller andra djurslag såsom hästar och lantbruksdjur. Därmed är det i dagsläget fortfarande oklart hur många skolor som håller exotiska sällskapsdjur i Sverige.

I intervjuens första del behandlades frågor om de svarande och frågor ställdes om de svarandes utbildningsbakgrund och tidigare arbetslivserfarenhet vilket framgår av tabell 2 och figur 1.

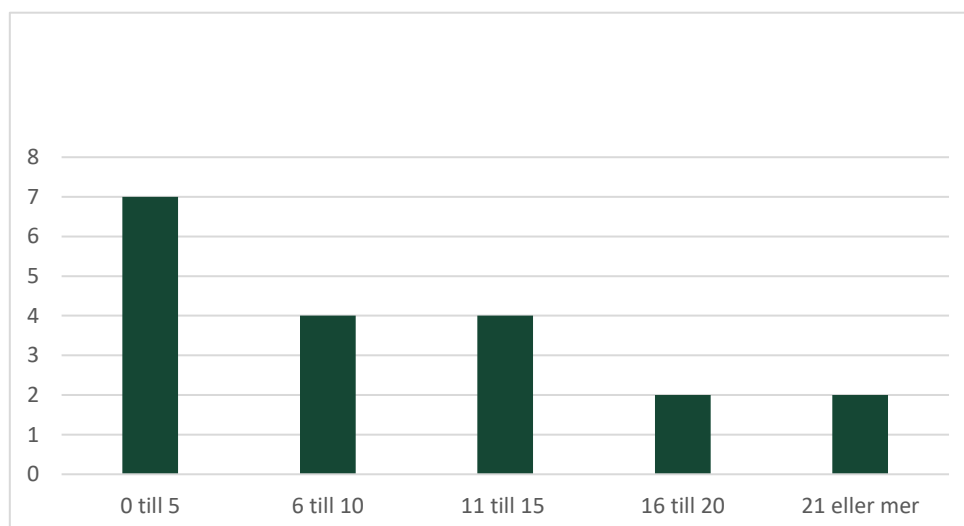
Tabell 2. Förteckning över utbildningsnivå hos de djuransvariga som deltog i studien där $n=19$.

Utbildningsnivå	Antal
Gymnasieutbildning	4
Eftergymnasiala ej högskola	3
Högskola 3 år eller mindre	9
Högskola mer än 3 år	3

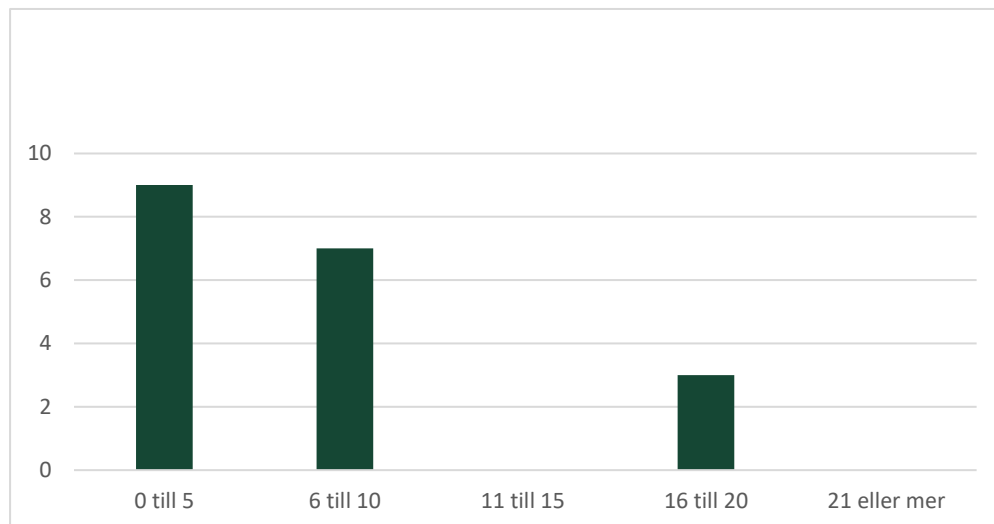

Figur 1. Tidigare arbetslivserfarenhet. Alla svar som inkommit redovisas där n=19.

För att få en bild av erfarenheten inom den intervjuade gruppen ställdes också frågor om de intervjuades erfarenhet av skola och som djuransvarig. Resultatet visas i figur 2 och 3.

Figur 2. Antal års erfarenhet av arbete med djur i undervisning totalt där n=19.

Figur 3. Antal års erfarenhet av ansvar för djur i undervisning hos de svarande där $n=19$.

4.2 Hur används djuren på skolorna?

Det som framkommit är att djuren på skolorna används till undervisning och till marknadsföring av skolan. Inom ramen för undervisningen framkommer att eleverna regelbundet städar åt djuren, byter inredning, berikar, utfodrar, ger vatten, tränar djuren och på olika sätt hanterar dem. Både elever och personal genomför regelbundna hälsoundersökningar av djur. Syften som beskrivs med detta moment är att följa upp djurens fysiska hälsa i kombination att ge eleverna möjlighet att träna på att fänga in, hantera och undersöka djur. Samtliga intervjuade anger att sådana undersökningar genomförs regelbundet så som veckovis eller varannan vecka, vad som görs vid hälsoundersökningarna skiljer sig dock åt. Generella saker som nämns är kloklipp, visitation, vägning, hullbedömning och tandkontroll. Det har framkommit att ansvariga som genomför dessa, även ger eller har medicinerat friska djur som övning för eleverna. En intervjuad beskriver: *"Jag gjorde förut som jag inte får göra nu som jag ändå tyckte var ganska okej det var att vi till exempel övade på medicin oralt för man gav dem en spruta med vatten i munnen och typ natriumklorid ögondroppar och sådär....att så länge man bedömer djuren så går det bra."* Hur ofta hälsoundersökningar genomförs verkar skilja sig åt likväl som vilka arter detta genomförs på. Samtliga nämner dock att fåglar endast hälsoundersöks då det är motiverat för fågelns hälsa.

Det som i huvudsak styr hur djuren används anges vara Skolverkets läroplaner vilket nämns av alla intervjuade. Det framkommer att samtliga skolor har flera lärare som arbetar med olika kurser kopplade till djuravdelningarna och att djuren används utifrån lärarens behov utifrån kursplanerna. Samtliga intervjuade berättar om att användandet fluktuerar kraftigt över läsåret. Detta anges dels bero på schema, lärarens planering och behov i kurserna, dels skollov då eleverna inte är på plats.

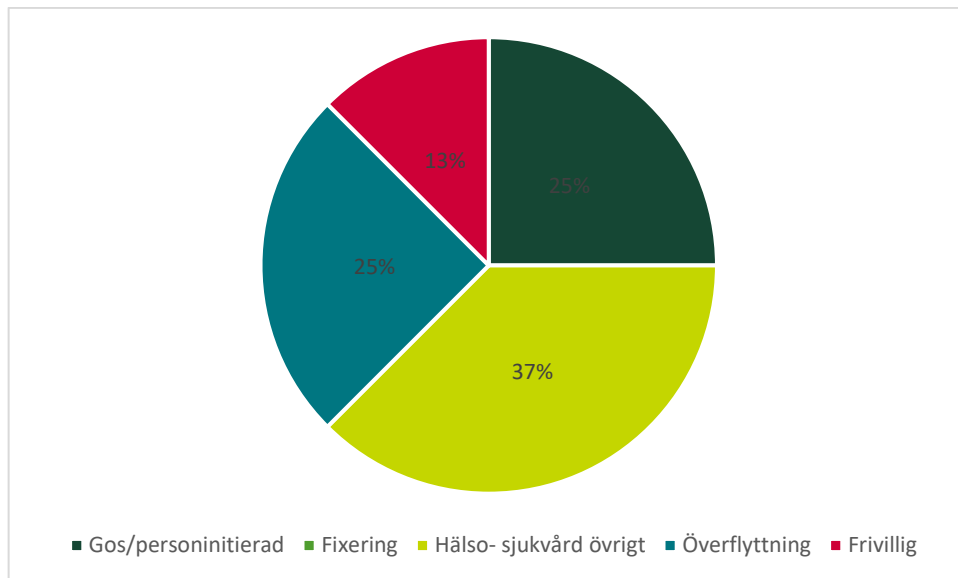
Ingen av de intervjuade har nedskrivna rutiner kring hur mycket djuren eller djuravdelningen får användas eller på vilket sätt. Däremot framkommer att det finns rutiner för hur djuren ska skötas och utfodras samt journaler och scheman. I vilken utsträckning och på vilket sätt djuren används är istället en bedömning som görs löpande och genom muntlig kommunikation. En intervjuad beskriver: *"Så där har vi kommunikation varje vecka. Jättejättemycket kommunikation, journalföring och det är samma att eleverna vet att de måste kolla tavlorna varje gång för där skriver vi upp spontan info"*. Flera lärare beskriver att de anpassar valet av användandet av djurart och individ hela tiden beroende på djurets aktuella status: *"Eleverna får aldrig hantera utan att fråga. Det ligger ju på individerna och hur dagsläget är hur dagsformen är om de är sjuka just nu, alltså nu har vi en kaninhona som brunstar"*. Liknande beskrivs av en annan: *"Man får aldrig plocka ut för nöjes skull eftersom de inte vet vad som sker resten av veckan och hur hårt belastade djuren är."* Denna bild delas inte av en skola som beskriver att eleverna har fri tillgång till djuranläggningen under dagtid och att eleverna gärna hanterar djuren även på raster. Därmed är spridningen på hur mycket man tillåter djuren hanteras och exponeras väldigt stor.

En ansvarig beskriver att de har ett särskilt sätt som de hanterar djuren på och som finns nedtecknat och berättar vidare att ny personal skolas in för att hanteringen ska ske likvärdigt. En annan intervjuad beskriver ett liknande system där de utbildar sin egen personal i deras sätt att arbeta för att uppnå likvärdighet bland personalen. Detta nämns inte av övriga intervjuade.

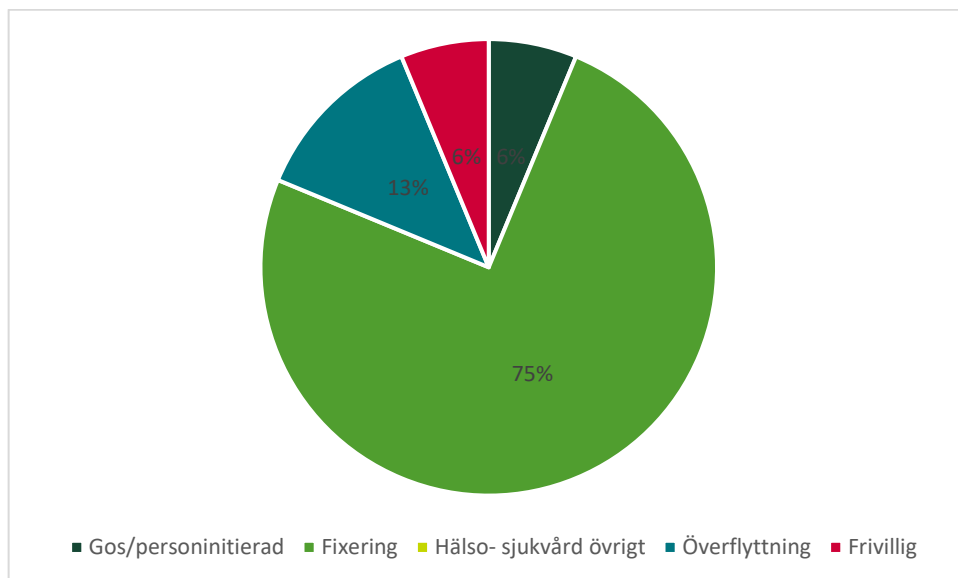
Det framkommer information om att vissa skolor använder djur för avel inom ramen för undervisningen. En skola anger att de använder avel som en berikning för att öka välfärden att ge ett djur möjligheten att para sig.

Samtliga intervjuer indikerar att djur används i marknadsföringssyfte av skolorna. De intervjuade uppger dock att antalet sådana tillfällen understiger sju per år, vilket är maxgränsen innan tillstånd krävs för att visa upp djuren (SJVFS 2019:29). Vanligtvis exponeras djuren endast vid dessa tillfällen, men det förekommer även att besökare får klappa eller hålla i djuren, om än i begränsad omfattning. En skola rapporterar att de har haft djur på visning utanför skolans område inom ramen för en kurs i besöksverksamhet med djur. Figur 4 och 5 illustrerar i vilken utsträckning djuren används för olika ändamål. Dessa figurer redovisar svaren på en enkät där deltagarna fick skatta hur ofta de hanterar djuren enligt olika kategorier, på en skala

från 1 till 6. Resultaten för de yttersta värdena, det vill säga svar som skattats som 1 och 6, presenteras i figur 4 och figur 5.

Figur 4. Skattning hur djur hanteras i högst utsträckning utifrån kategorier. Definition på dessa visas i tabell 1.

Figur 5. Skattning hur djur hanteras i lägst uträkning utifrån kategorier. Definition på dessa visas i tabell 1.

4.2.1 Högintensiv vecka

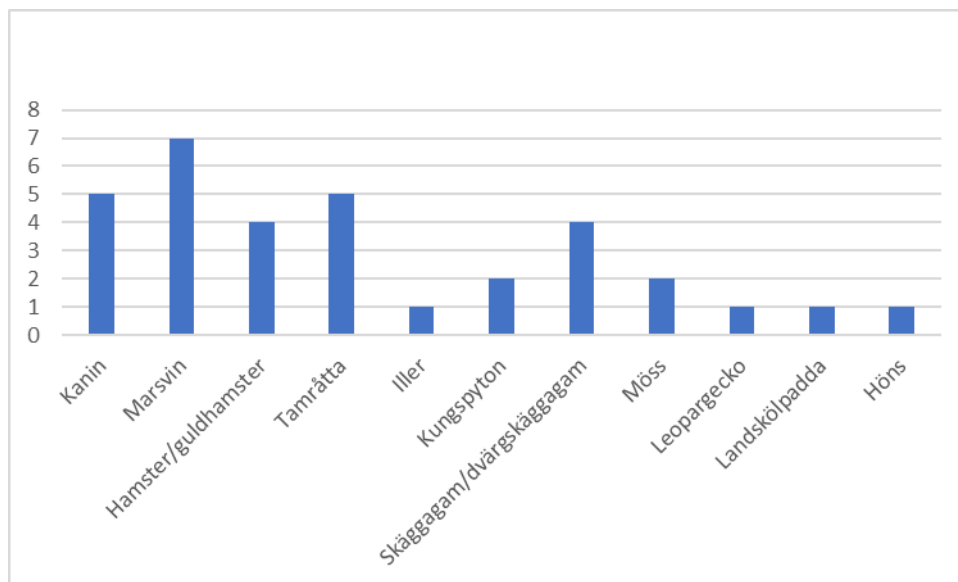
På frågan om hur mycket djuren exponeras under en högintensiv vecka svarade totalt 14 st. av de intervjuade. Exponeringstiden varierade under högintensiv vecka från 4 hela antal timmar till som mest 40 timmar (medel 17,5). Hanteringstiden under högintensiv vecka sträckte sig från 0,5 timmar till som mest 15 timmar (medel 5,9).

4.2.2 Lågintensiv vecka

Under en lågintensiv vecka angavs att djuren exponeras som minst 0,5 timme och som mest 35 timmar (medel 8,6). Gällande hantering under lågintensiv vecka angavs att djuren hanteras från mindre än 0 – 0,5 timmar till 5 hela antal timmar (medel 1,7).

4.3 Mest hanterade arter

För att få en uppfattning om i vilken utsträckning olika arter används i skolorna, ombads varje deltagare att ange de tre arter som används mest respektive minst. Resultaten presenteras i figur 6. Flera deltagare angav både art och, i vissa fall, även ordning eller klass av djur. Därför presenteras svaren i diagramform, grupperade enligt klass, vilket framgår av figur 6.

Figur 6. Svar på frågan i intervjuens del 3 om vilka arter som hanteras mest respektive minst.

Bland de arter som hanteras mest angavs marsvin av flest svarande följt av kanin, tamråtta och skäggagam. Den främsta anledningen som gavs var att det är arter som lätta för eleverna att handskas med samt att eleverna visar störst intresse för dem. En ansvarig anger följande: *"Vår skäggagam är som sagt nöjd med hantering och har personlighet" som eleverna lätt fastnar för.*" En annan nämner: *"Eleverna gillar dessa sociala djur vi har på skolan och frågar gärna om hantering även på raster."* Detta illustreras även av följande citat från en av de djuransvariga: *"De är mera handtama än flera av de andra djuren. Eleverna vill utöver skötsel gärna gosa med dem! Tror att många eleverna kan knyta an till dessa arter eftersom det är vanliga sällskapsdjur och många har erfarenheter från dessa sedan tidigare."*

En annan anledning som angivits är att dessa djur hälsoundersöks och kloklippas regelbundet. En svarande skriver att: *"Klovård och pälsvård och vägning av kaniner och marsvin. Bad och vägning av skäggagam + han är väldigt social och nöjd med att sitta på en."* Det framkommer också att det kan bero på att djuren själva visar indikation på att uppskatta hanteringen. *"Vi upplever att dessa djur uppskattar att få komma ut och kela med även på raster."*

På frågan om vilka arter som hanteras minst angavs olika arter av mindre ödlor, salamandrar, fåglar och fiskar. Här framkommer säkerhetsrisker som en viktig anledning till att dessa arter hanteras minst. En ansvarig beskriver det enligt följande: *"Små ödlor för att det är så lätt att tappa dom när dom blir snabba i rörelsen"* Många nämner även stress och rädsla som en anledning. *"...det är arter som bedöms ha en stor stress vid hantering.... eller där risken för skada/stress anses vara större än vad fördelarna med hanteringen (vid tex hälsokontroll) är för individen."* Detta anges även av en annan ansvarig som nämner att det beror på att det är en del av ett lärmoment. *"...leopardgecko & hamster för att dom är nattaktiva djur. Elever ska lära sig att respektera djurens naturliga beteenden. dock exponeras dom vid hälsokoll ändå varje vecka."*

Även elevernas känslor inför djuren angavs som anledning till varför dessa arter hanteras minst. En ansvarig nämner att elevernas intresse inte är lika stort för dessa arter: *"Gällande fåglarna så är det för att de ej är handtama + att många elever tycker att de är otäcka (de flaxar....) Gällande reptilerna så är det ett fåtal elever som gillar dessa. Alla vill gärna "se/titta" men endast ett fåtal som vill röra dem... Reptiler är ju inte så "gosiga" av sig och man får heller inte samma respons av dessa som med kaniner och gnagare."* Detta nämns av ytterligare en ansvarig som också lyfter att det beror på stress hos djuren: *"Ser ett lägre intresse för dessa arter om man jämför med däggdjuren. Ormen visar stress vid för mycket hantering, eller är inte still vid hantering. Fåglarna blir stressade av människor, hanteras endast om vi misstänker att något är fel."*

4.4 Hur upplever djuransvariga djurens lämplighet med fokus på art och individ?

Alla intervjuade anger att det finns både artmässiga och individmässiga faktorer som styr lämpligheten för ett djur att hållas som undervisningsdjur.

Arter som lider hög risk för skada i samband med hantering anses av majoriteten inte passa som undervisningsdjur: *"Alltså vilken art det är spelar stor roll. Det är svårare att hantera en fågel korrekt än ett marsvin. Det finns större skaderisker liksom"*. Väldigt små arter såsom Roborowskiis dvärghamster ges som exempel på mindre lämpliga arter då de beskrivs som snabba och att detta skapar en ökad risk för eleverna att tappa dem: *"... man inte alltid har elever som är vana vid hantering av djur från början och därför blir det en ökad risk att någonting händer men en liten art som riskerar att falla i marken."* Ett annat exempel som ges är ödlor som kan tappa svansen: *"Men så tänker jag också säkerhetsmässigt för djuren att tar man tag i en ögonfransgecko eller en leopardgecko på fel sätt så kan den ju tappa svansen och då känns det som en större konsekvens än att man fångar i ett marsvin som gör lite motstånd som ändå visar att den inte är helt bekväm"*.

Stressnivån hos arten nämns som en faktor som styr artens lämplighet och bland annat nämns zebrafink som en mindre lämplig art för hantering och exponering då den upplevs som stresskänslig. En ansvarig nämner att chinchillor och degus blir skygga och drar sig undan vid frekvent hantering, medan möss, hamstrar och gerbiler inte uppvisar samma beteende vid mycket hantering. Att fåglar är olämpliga för hantering framkommer av alla intervjuade med motiveringen att de går upp mycket högt i stress. En intervjuad beskriver: *"Fåglarna blir stressade och dom visar efteråt. Men om man måste fånga in en av dem så stressar man ju alla individerna"*. Att flygande burfåglar delas av flera och en nämner att: *"Jag tycker egentligen inte att flygande burfåglar är någonting som har i undervisning att göra för de har inget mer syfte än att eleverna lär sig skötselrutiner i princip"*. Även reptiler som uppvisar tydliga tecken på stress nämns: *"Sen har vi en orm som visar stress liksom efter hantering. Det har varit lite matvägran och lite sån här grejer. Det är en av anledningarna till att vi inte har visat upp vid öppet hus och prova på nu den senaste så"*.

En ansvarig nämner att de brukar välja däggdjuren för hantering då de *"oftast visar initiativ på frivillig hantering"*. Denna bild delas av flera som nämner att artens lämplighet styrs av dess fallenhet för att interagera med oss människor

De biologiska förutsättningarna för djuren såsom dygnsrytm, levnadssätt och miljömässiga behov beskrivs på olika sätt under intervjuerna, även graden av domesticering nämns: *"Nattaktiva djur tycker inte jag är så lämpliga. Och det är på grund av att skola är en dagaktiv grej"*. Andra miljömässiga behov framkommer som en faktor och ett exempel som ges är arter som har högra krav på luftfuktighet, exempelvis vissa arter av reptiler och amfibier. Dessa djur nämns också vara olika

lämpliga under olika perioder i livet. *”Ormen har ätit eller inte så hanterar vi alltså inte. Han får ju vila tills han har smält maten”*. Gällande reptiler nämns också att de kan vara svårare att läsa och därmed bedöma deras upplevelse av hantering: *”Reptilerna är ju svårt att veta. De visar ju inte så tydligt, De kanske tycker det är förskräckligt men jag ser inte det så tydligt, men fåglarna definitivt tycker inte det är kul”*.

Ett tema som framkommer är att det måste finnas tillgänglig information om arten för att den ska vara lämplig att hålla som undervisningsdjur. En av de intervjuade nämner: *”Om vi bara tänker generellt på artnivå så är det väl också vad det finns för traditionellt hållande av arten, hur mycket information liksom. Till exempel majsorm har varit en klassisk art i Sverige under lång tid.....men jag har ju inte kunnat hitta så där jättemycket bra lättillgänglig forskning som visar att det här är vi säkra på”*. Två lärare nämner att det är de arter som eleverna kommer möta i sitt yrkesliv som är lämpliga.

Även rasmässiga variationer inom arter beskrivs: *”Nu har vi ju stora raser av kaniner. Vi har provat att ha dvärgraser men de fixar inte den här miljön att det är så mycket spring här. De kunde inte ha sina kullar. De ville liksom kasta ut ungarna ur boet när de fick kullar.”* Liknande beskrivs av en annan intervjuad på detta sätt: *”Jag känner att det är vissa arter och raser för vi provade att köpa en hermelin från en stor barnfamilj där det var barn i olika åldrar och mycket spring och så där men hon funkade inte här i alla fall”*.

4.4.1 Individuell lämplighet

Samtliga ansvariga anser att det finns individuella skillnader i lämplighet och samtliga intervjuade anger även att de ibland måste avveckla djur från verksamheten då djuren visar tecken på att inte trivas. Tecken på att djuren inte vill bli hanterade beskrivs som att de blir *”stissiga i handen”*, att de drar sig undan, att de visar aggressivitet genom att sparka, sprattla eller bitas vid hantering. Någon nämner att signaler på stress kan påverka hur djuren beter sig i flocken och hur de äter och beter sig i övrigt. Däremot nämns av en ansvarig att det kan finnas ett syfte med att hålla individer som uppvisar dessa tecken: *”Jag har inget emot att en viss kanin är lite bitig. Så länge jag känner att det är för att kaninen är tuff och inte för att den är panikslagen och är rädd det är en väldig skillnad i beteende”*.

Tecken på att djuren trivs med att användas som undervisningsdjur beskrivs istället som att de själva tar initiativ till hantering men även att de är stilla i handen eller knäet/famnen under hantering: *”Ofta går det ju bra när man väl har liksom fångat in djuret att de accepterar och blir lugna ändå. Men vissa blir ju inte det när de sitter i knät heller liksom och då får man ju bryta av där”*. Ett annat exempel är: *”..typ alla kaniner vi har nästan kan man ju bara sätta på rygg i knät så här men är det någon som bara sprattlar och rivs och blir jättestressad och andas häftigt så får vi bryta där”*.

Det framkommer att djuren måste klara av att miljön är oförutsägbart då djuren inte kan veta när det kommer vara mycket folk och när de kommer att hanteras: *"Men om vi har en individ som kanske inte fixar att det ena stunden är mycket folk och liv och rörelse i rummet för att sedan få det lugnt".* Det framkommer att djur som kommer från barnfamiljer verkar mer lämpade liksom djur som kommer från uppfödare och är tränade att bli hanterade: *"Alltså har de varit hos en uppfödare som har tränat hantering är det klart lättare."*

Att det finns risk för feltolkning av djurens beteende nämns också: *"ormen är lite intressant för i alla fall ena ormen hon brukar vara ganska lugn...och bara är still och det kan ju vara också att man kanske tolkar det henne helt fel och att hon egentligen är jättestressad men att hon bara ligger still. Jämfört med vår majsorm som när man plockar upp honom då ilar han gärna iväg och runt och luktar sig omkring."*

4.5 Hur upplever djuransvariga djurens mående i samband med hantering och exponering?

Samtliga intervjuade beskriver situationer där djuren uppvisar tecken på stress och rädsla då de används i undervisningen. Det framkommer att det är vanligt att fåglar uppvisar rädsla. En ansvarig beskriver följande: *"Vi knackar ju alltid på dörren när vi går in för att meddela att vi kommer in i fågelrummet. Och ibland när jag kommer in kan de sitta kvar och snacka med varandra men ibland eller oftast så börjar de flyga runt och så flyger de från ena sidan till den andra och så när de sätter sig ner så ser man bröstkorgen röra sig häftigt".*

Ett moment som beskrivs som stressande för djuren är infångandet i samband med hantering. Stressen bedöms öka i samband med att osäkra elever ska hantera dem då infångandet drar ut på tiden och stressen därmed förlängs. Det framkommer även exempel på att djur väljer att dra sig undan och inte vilja interagera efter större evenemang då djuren visats upp för en större mängd utomstående personer som vid marknadsföring. En skola beskriver att stora elevgrupper kan vara stressande för djuren.

Momentet hälsoundersökning har också beskrivits som i viss mån stressande för djur. Ett moment som lyfts särskilt av en intervjuad är då munnen ska öppnas för tandkontroll: *"När vi ska öppna munnen så ser vi ofta mycket motstånd. När vi gör exempelvis hälsokontroller kan man märka att djuren inte tycker det är så himla trevligt.....Och då känns det som att vi har en sån syn i alla fall att man försöker öppna munnen några gånger och sen går det inte så släpper man det."*

4.5.1 Vad görs för att underlätta för djuren?

En sak som alla intervjuade nämnde är de försöker sprida ut hanteringen på olika djurarter och individer då hanteringen anses stressande för djuren. Därför anses det finnas ett behov av att ha flera individer av samma art så att inte samma individ hanteras flera gånger. Ett annat sätt som kan underlätta för djuren som framkommer är att utbilda eleverna ordentligt innan de interagerar med djuren och att djuren inte får hanteras utan behörig personal närvarande innan eleverna visat att de kan hantera djuren säkert: *"Vi pratar också mycket med det här, ja men hur ser man stresstecken? Och vi pratar om de olika arterna, att fåglarna är otroligt stresskänsliga"*. Fler anger att de jobbar med förberedelse av eleverna som en åtgärd för att underlätta för djuren och att de är noga med att lära ut om djurens beteende: *"Vi pushar väldigt mycket på att man ska vara snabb utan att det ska gå forcerat och hetsigt. Men man ska inte sitta och stirra in i ögonen i två minuter när man ska hälsokontrollera för det blir alldeles för jobbigt"*. En annan ansvarig beskriver vikten av att lära eleverna att hantera negativ interaktion från djuren: *"Men jag är jättenoga med att liksom flera kolleger också att man lär eleverna från första början att blev du biten så är det oftast ditt eget fel att man inte skyller på djuret för det är så många som säger åh ni har aggressiva råttor nu för de bits ju när man stoppar in handen. Ja fast hur gjorde du när du skulle hälsa på råttan och så har vi pratat ganska mycket om det här med att de är bytesdjur och kring flyktbeteende och när de sitter i en liten bur och inte kan fly då bits de."*

En strategi som framkommer är att minska interaktionen med djuren och en skola beskriver: *"Vi visar bilder på hur det ska se ut och inte se ut för att ta mycket tid till att man faktiskt kan kolla på mycket saker och prata om olika sjukdomar på ett sätt utan att faktiskt plocka ut djuren och hålla dem hela tiden."* Även alternativa metoder för hantering används som en strategi för att minska stressen. *"Våra möss kan gå in i ett plaströr i lugn och ro och så lyfter vi upp den i transportlådan och väger vi den:"*

Många nämner att man behöver balansera upp djurbeståndet så att inte samma individer utsätts återkommande. *"Man behöver ju balansera upp gruppen tänker jag. Vi har ju lite marsvin till exempel. Vi skulle behöva fler marsvin för att de skulle bli tryggare som grupp och.....alltså har man ett marsvin som inte gillar hantering så skulle det vara bättre att ha flera marsvin."*

4.6 Kan användandet av djur i undervisning på naturbruksgymnasier likställas med att användas som ett sällskapsdjur och i så fall hur?

Det framkommer tydligt att livet som undervisningsdjur skiljer sig i stor utsträckning från att hållas som sällskapsdjur. Det som tydliggörs i beskrivningarna

är att djuren ges mycket uppmärksamhet och tillsyn i perioder medan i andra perioder får de nästan ingen alls. Djuren används också på ett sådant sätt som inte är sannolikt att sällskapsdjur gör: *"Sen tror jag att djuren i hemmamiljö, trots att kanske inte minimikraven hålls, så har den lugnare tillvaro med mer förutsägbarhet. Det blir kortare tid som människor är närvarande och sen, även fast de kanske exponeras ganska intensivt de timmarna så kanske inte hanteras under den tiden och det är väldigt få människor hemma som fixerar sina djur"*. Detta beskrivs kunna ligga i djurens fördel bland annat då ekonomin på skolorna beskrivs som bättre och djuren får återkommande skötsel av hög standard vilket inte är förväntat hos sällskapsdjur där intresset och kunskapen hos djurägaren kan variera i hög grad. Flera beskrivningar ges om att det kan vara fördelaktigt för djur att hållas på skola just på grund av kunskaperna som finns. Bland annat beskrivs: *"De blir lite professionellt skötta skulle jag säga. Det finns mycket liksom uppstyrt i kring det. Det är liksom ingenting som faller mellan stolarna som man glömmer bort eller att man inte gör det hemma eller så. Men jag skulle väl säga att vi har en hög standard liksom på hur vi sköter om de här och att det kan vara en fördel."* Endast en intervjuad nämner att denne inte kan se nackdelar för djuren att hållas på skola förutom att det blir väldigt många olika personer som sköter om djuren men menar också att djuren inte verkar påverkas av detta i någon större utsträckning. Samtliga andra svaranden anger flera exempel på att djuren belastas av att användas i undervisning. Att exponeras för många människor och att hanteras av många olika människor som gör på olika sätt beskrivs som de mest belastande faktorerna. Bland annat säger en ansvarig: *"Sen är det ju hantering av många olika personer...jag menar just att det kräver mycket av ett djur att vara ett undervisningsdjur"*. Någon beskriver att det är elevernas okunskap och ovana som kan öka belastningen på djuren: *"Att de ja, men som sagt vissa elever har inte den här känslan och vet inte hur man tar upp en kanin utan hur tar man dem under frambenen och lyfter upp dem. Så det är absolut en nackdel och likadant med ormar att man håller fast dem krampaktigt liksom inte bara följer deras rörelse"*. En del av den belastningen som uppstår av att hanteras av olika människor beskrivs också som en risk att djuren hanteras och sköts fel: *"men alltså de är ju utsatta för den här hanteringen med ovana människor så det är en nackdel för dem då att det är många som ska lära sig och det kan bli fel och så att de hanteras av väldigt många olika personer"*. En annan svarande beskriver det såhär: *"...är du ett sällskapsdjur hos någon så är din ägare djurskötare nybörjare i början sen lär ni er.....Våra djur börjar om år efter år. Sen tror jag det kan vara en nackdel att byta människor och ja har man en klass på 20 -25 elever så blir det ju 20-25 nya personer varje år."* Även tidsbrist nämns som en faktor som kan vara en nackdel för djur på naturbruksgymnasium: *"En nackdel är att man inte har lika mycket tid"*.

Alla anger att de håller djuren större än minimimåtten både gällande mått och krav på inredning. Bland annat beskrivs: *"Mycket former av olika berikningar och*

naturliga lösningar, liksom med grävmöjligheter och den biten". Ytterligare en säger: "Sen kan en fördel vara att vi lär ut till eleverna hur de ska hålla så vi inte har en ensam kanin till exempel och att vi har större än minimimåttten."

Anledningar som anges till detta är att det blir lättare att berika och att det är ett resultat av den ansvariges djuretiska perspektiv. På frågan om varför de väljer att hålla högre standard på burar och inredningen än minimikraven framkommer att majoriteten tror att det hade påverkat djuren negativt att hållas enligt minimikraven och att andelen aggressiva interaktioner med elever och personal från djuren hade ökat om de hade använt minimimått istället.

5. Diskussion

Denna studie har undersökt hur exotiska djur på naturbruksgymnasier i Sverige används genom intervjuer med 18 stycken djuransvariga. Det som syns tydligt i studien är att det som beslutas kring djuren gällande exponering och hantering helt och hållet beror på det synsätt som finns hos den ansvariga samt dennes kolleger. Detta ställer höga krav på den ansvariges kompetens och förmåga att läsa av djurens hälsotillstånd, och kunna bedöma djurens behov. Som framgår av resultatet har ingen av de intervjuade några skriftliga rutiner kring hur djuren får användas eller i vilken utsträckning. Istället görs dessa bedömningar från situation till situation. Utöver de krav som detta ställer på att den ansvarige och dess lärarkolleger har tillräcklig kunskap om att kunna läsa av djuren som finns på anläggningen ställs även krav på att de har tid nog att hinna göra välgrundade bedömningar. Eftersom många av de djur som hålls som exotiska sällskapsdjur är bytesdjur finns det många biologiska faktorer som gör att de inte tydligt visar tecken på sjukdom, stress eller skada då sådana tecken kan leda till en större utsatthet i naturlig miljö (Monclus et al., 2005). Detta gör att bedömningar av djurens hälsotillstånd behöver ges tillräcklig tid för att kunna upptäckas, exempelvis är det sannolikt att många djur inte visar dessa tecken förrän det är lugnt på avdelningen, då de arter som hanteras mest alla är bytesdjur. Hur mycket tid varje ansvarig har i sin tjänst för att vara djuransvarig framgår inte i denna studie men en nämner att det skulle behövas mer tid i form av en heltidsanställning för att djuranläggningen skulle fungera optimalt.

Tecken på stress hos djuren blir uppenbara då de exponerats i hög utsträckning av många människor. Bland annat beskrivs att då djuren drar sig undan tolkas det som ett tecken på och att de påverkats negativt av belastningen av att exponeras och hanteras. Även oförutsägbarheten i miljön beskrivs i resultatet ha en negativ inverkan på djuren. Att oförutsägbarhet orsakar stress visas i tidigare studier och det tillsammans med möjligheten att kontrollera sin miljö är en av grundförutsättningarna för minskad andel stress (Gaskill & Garner, 2023). Att djur upplever påverkan från mänsklig närvaro negativt är välkänt och är en av anledningarna till att det krävs tillstånd för att visa djur på djurpark eller för att utföra beteendestudier på djur (Kagan et al., 2015). Det är också välkänt inom forskningsmetodik att vid beteendestudier av djur krävs en habitueringsperiod då djuren fokuserar på den som observerar dem istället för att ägna sig åt beteende de annars skulle utföra (Blumstein, 2016). Detta innebär att djur otvivelaktigt påverkas av om en person är närvarande eller inte. Det är sannolikt att djur som ingår i undervisning utsätts för liknande grad av stress som djur inom etologisk forskning och trots detta räknas beteendestudier som djurförsök och djur i undervisning som

sällskapsdjur. Att dessa djur exponeras i så hög utsträckning som framgår av resultatet kan därför anses ha en stor påverkan på dem och det faktum att det idag saknas reglering kring i vilken utsträckning djuren får exponeras av elever och personal på skolan kan därför anses vara negativt ur djurskyddssynpunkt.

Det finns djur på skolorna som under en lågintensiv vecka exponeras 35 timmar och under högintensiv vecka 40 timmar. Den högst angivna tiden som djur hanteras är, enligt resultaten i denna studie, 15 timmar under en högintensiv vecka. Detta indikerar att livet för dessa djur består av en stor del påverkan från människor. Det i sin tur har en inverkan på djurens möjligheter att slappna av och påverkar den tid de kan utföra naturligt beteende (Sherwen & Hemsworth, 2019). Det framkommer att elever på vissa skolor spenderar tid med djuren och hanterar dem även under raster. Det finns, som nämntes tidigare, idag mycket forskning på att människor påverkas positivt av interaktion med djur vilket kanske är en av anledningarna till att eleverna dras till djuren. Den mesta forskningen är dock gjord på hundar och inte särskilt mycket finns gjort på mindre däggdjur såsom gnagare och kaniner (Byström et al, 2015; Hawkins & William, 2017, Handlin et al., 2018). Hur djuren påverkas av mänsklig interaktion behöver det dock forskas mer på (Fraser & MacRae, 2023).

Det krävs tillstånd för offentlig förevisning av djur då djuren visas upp fler än 7 gånger per år (SJVFS 2019:29). Även om ingen intervjuad anger att de visar upp djuren mer än 7 gånger per år beskrivs att djur tas ut från skolan inom ramen för kurser och i marknadsföringsevent och även att besökare kommer till skolan. Ur djurens synvinkel är det värt att diskutera huruvida det är någon skillnad mellan att visas upp för en grupp elever eller personal eller besökare utifrån. Det är rimligt att tänka att en belastning förekommer vid exponering i båda fallen. Det framgår inte hur många personer djuren exponeras för under resultatet för högintensiv och lågintensiv vecka men det faktum att djuren utsätts i så stor utsträckning indikerar att det kan finnas behov av bättre kontroll från myndighetshåll eller reglering kring hur mycket djuren får exponeras och hanteras.

Det som inte framgår av resultatet är vem djuren exponeras för under hög- respektive lågintensiv vecka. Vissa kan ha tolkat det som att även djurvårdare som sköter djur dagligen inkluderas, medan andra kan ha tolkat det som enbart elevgrupper. Det framgår inte heller om alla arter exponeras i denna mängd eller om det endast är ett fåtal arter och i så fall vilka. Det finns dock risker här, då avsaknaden av begränsningar för storleken på elevgrupper, antalet personer på skolan eller den tid djuren utsätts för mänsklig kontakt (exponering/hantering) kan leda till att de utsätts för en betydande mängd stress. Återigen är det tydligt att detta ställer höga krav på den djuransvarige och de anställda lärarna att kunna göra en lämplig bedömning av mängden och att kunna ha förmåga att föra dialog kring detta gentemot ledning som potentiellt inte har kunskap eller intresse för djur utan bedriver skola som företag med vinstsyfte. I kommersiella verksamheter är det känt

att drivkraften i större utsträckning är ekonomi (Dawkins, 2016) snarare än välfärdsfrågor vilket ytterligare skapar risker för att djurens behov begränsas, tex när måttföreskrifterna inte är anpassade efter den belastning djuren används till. Större ytor och mer inredning kostar pengar vilket kan innebära att kostnader vill kapas. Tid för personal kostar också pengar vilket också riskerar att påverka djuren negativt, något som tagits upp som en konflikt i forskning tidigare (Dawkins, 2016).

Enligt Jordbruksverket räknas elever som går på skolan inte som besökare (personlig kommunikation 15 oktober 2016). Enligt ämnesläraren har de skolor med flest antal elever om kring 2500 elever totalt på skolan (Ämnesläraren, 2024). Om en skola kan ha över 2000 elever som deltar i olika program innebär det faktum att de inte räknas som besökare att de teoretiskt sett är fria att ha obegränsad tillgång till djuren om skolorna inte reglerar detta själva. Även om det är troligt att inte många tillåter besök från elever i en sådan utsträckning så utgör den oinskränkta åtkomsten till djuren, stora risker för stress. Hos djur på djurpark har man kunnat se att de påverkas i hög utsträckning av en större andel besökare (Sherwen & Hemsworth, 2019). Både artspecifika faktorer och individuella skillnader verkar spela en roll i hur väl djur hanterar att utsättas för många besökare (Sherwen & Hemsworth, 2019). Då många av våra exotiska sällskapsdjur fortfarande är relativt odomesticerade, såsom flera arter av ormar och ödlor samt amfibier (Adkins et al., 2003) är det rimligt att tänka att dessa arter påverkas i lika stor utsträckning som vilda djur på djurpark. Att det trots detta inte finns krav på tillstånd för dessa verksamheter, eller egna föreskrifter med måttangivelser och krav på inredning samt ramverk för hur djuren får användas utsätter djuren för risk för djurskydds och djurvälfrdsproblem. Det finns idag inte ens allmänna råd kring detta med hur mycket och hur djuren får hanteras i föreskrifterna för djur i undervisning. Detta visar ytterligare på hur viktig den anställdes förmågor, tid och kunskap och att påverka skolledare att på skolledare att begränsa antalet besökare som får tillgång till djuren. Det ställer också krav på deras förmåga att utforma anläggningen så att djuren ges lämpliga levnadsförhållanden som främjar naturligt beteende och ger djur möjligheter att minska stress. Detta då levnadsmiljö och inredningen har visat sig ha stor inverkan på djurens förmåga att hantera och återhämta sig från stress (Ohlson & Dahlborn, 2002).

Flykt är en viktig stressminskande faktor som djur inte har möjlighet till i fångenskap i samma utsträckning som i vilt tillstånd (Zylberberg & DeWeese, 2011). Möjlighet att ta sig undan från varandra i en grupp har också visat sig påverka gruppsammansättningen mellan djurindivider och även flocklevande djur har visat sig ha svårt att leva i grupp om de inte tillåts tillräckligt välanpassade ytor för att kunna visa lugnande signaler (Held & Wooton, 1995). Ju mindre anläggning djuret har tillgång till desto sämre förutsättningar ges att utföra naturligt beteende men även hur miljön är inredd påverkar hur väl djuret ges möjlighet att använda anläggningen (Zylberberg & DeWeese, 2011). Både yta och berikning ökar också

djuret möjlighet att avreagera stress såsom vid en hanteringssituation (Zylberberg & DeWeese, 2011). I och med att dessa djur hålls enligt föreskrifter för hållande av djur avsedda för sällskap och hobby finns risker att miljöerna inte är tillräcklig goda för att ge djuren möjlighet till ordentlig stresshantering då måtten begränsar möjligheten att berika miljöerna (Zylberberg & DeWeese, 2011). Då djuren, enligt resultaten i denna studie, används på andra sätt än sällskapsdjur och exponeras mer likt djur på djurpark finns en risk att välfärden därmed sänks genom hög stress. Något som också bekräftas av de djuransvariga som alla anger att de tror att djuren skulle ha en sämre välfärd som undervisningsdjur om de hölls enligt de aktuella forskrifternas minimikrav. Förutsättningarna för djurens välfärd hänger därför i dagsläget på den ansvariga och på dennes arbetstid, intresse, kunskap och etiska synsätt tillsammans med förmågor så som samarbete, kommunikation och tydlighet.

I stället för skriftliga rutiner genomförs en ständig muntlig kommunikation mellan anställda som är inblandade i djuranläggningen. Detta ställer höga krav på förmågor hos de anställda såsom tydlighet, samarbetsförmåga, kommunikationsförmåga, flexibilitet utöver kunskaper om djuren. Det ställer också krav på att de anställda har tid att kommunicera med varandra och alla är villiga att göra det. Vidare finns risker med detta då förutsättningarna riskerar att ändras om personal flyttar på sig till annat arbete exempelvis. Detta skulle kunna föranleda att djurbestand, hanteringstid, exponeringstid, djurmiljöer och andra faktorer som har inverkan på djurens välfärd förändras beroende på vem som är ansvarig då regelverk saknas som anger begränsningar och krav avseende detta. Istället baseras sannolikt många av dessa saker i dagsläget på erfarenhet, intresse och etiskt synsätt hos den ansvarige.

Då bakgrunden och erfarenheten hos de ansvariga inte heller specificeras finns dock risk att denna bedömning görs olikvärdigt och det lämnar stort utrymme för bedömningar som inte grundar sig i vetenskaplighet och bygger på privata erfarenheter, åsikter och intresse snarare faktagrundad kunskap. Skrivelsen i lagen om att det är kunskap eller erfarenhet som krävs för detta ansvar signalerar att den djuransvarige inte är så betydelsefull för djurens välfärd och för djurskyddet (SJVFS 2019:19). Resultat i denna studie visar dock att djurens välfärd och en stor del av djurskyddet vilar på den djuransvarige. Därmed hade det behövts ett förtydligande av kompetenskrav i likhet med de som framgår för försöksdjur (SJVFS 2019:9).

I resultatet framkommer att djur med höga krav på miljön kan anses direkt olämpliga som undervisningsdjur enligt vissa djuransvariga. Det finns en stor mängd arter inom klasserna reptiler och amfibier som idag är lagliga att hålla som sällskapsdjur (SJVFS 2019:15) trots detta är kunskapen om alla arternas specifika behov fortfarande låg ur vetenskapligt perspektiv. Detta öppnar upp frågan om huruvida alla sällskapsdjur borde vara lagliga att hålla som djur i undervisning båda

avseende relevans men också kunskap i samhället. Något som också lyfts av en intervjuad i resultatet.

Det framgår att alla intervjuade ser det som självklart att djuren skall hållas i större anläggningar och med mer inredning än dagens minimikrav. Samtliga beskriver också hur de ständigt värderar djurens mående och hur användandet i undervisning påverkar dem. Bland annat nämns gruppstorlek som en viktig faktor, framförallt hos arter som hanteras i stor utsträckning, för att belasta varje individ mindre.

Det framkommer att de ansvariga ständigt reflekterar kring arter och individers lämplighet i undervisningen. Det framkommer att bakgrunden och utbildningsnivån hos de ansvariga ser mycket olika ut. Utbildningsnivån sträcker sig från gymnasieutbildning till mastersnivå och vissa har angett att deras enda arbetserfarenhet inom djur är inom skolan medan andra har varit i flera branscher. Detta innebär att de reflektioner och bedömningar som görs kring djurens mående och lämplighet sannolikt skiljer sig åt beroende på den ansvariges bakgrund och erfarenhet. Att skillnaderna i bakgrund mellan de ansvariga är så stora beror sannolikt på de ospecifika krav på lämplighet som går att utläsa ur Jordbruksverkets föreskrifter om djur i undervisning Saknr. L105 vilket i sin tur kan ha en negativ inverkan på djurskyddet/välfärden (SJVFS 2019:19).

Det framkommer att djuren fångas in regelbundet och att djur i större utsträckning visar tecken på stress då de fångas in av elever som är ovana eller osäkra. Då användandet av djuren bygger på läroplanen från Skolverket är hantering av djur ett nödvändigt moment för att eleverna ska kunna uppnå målen i kurserna (LGY11). Idag finns dock inga begränsningar i hur mycket djuren får utsättas för denna stress eller på vilket sätt och återigen lämnas detta upp till djuransvarig och lärare att bedöma. Detta lämnar stort utrymme för potentiellt ohälsosamma miljöer för djuren framför allt under högintensiva perioder där vissa djur hanteras uppemot 15 timmar per vecka. Enligt resultatet framgår att hur djuren hanteras skiljer sig mycket mellan skolorna. Dock framgår att fixering sker på få skolor och i liten utsträckning. Däremot framgår av samma resultat att hantering där djuren själva initierar kontakt också sker i liten utsträckning. Det djuren hanteras mest för är för hälso- och sjukvårdsundersökningar vilket också speglar målen i skolverkets kurser.

Det framkommer inte i denna studie hur mycket tid varje djuransvarig har för arbetet med djuranläggningen. Däremot anger en lärare att denne hade önskat en heltidsanställd enbart till djuren för att djuravdelningen skulle kunna skötas optimalt. Om de ansvariga inte har tillräcklig tid ökar detta risken för att arter med höga miljökrav inte får dessa miljökrav tillgodosedda då den ansvarige inte har tid att förkovra sig om varje djurarts behov samt sätta sig in i problem som behöver lösas. Denna risk föreligger så länge arter av exotisk typ, där kunskaper och forskning inte finns tillgänglig, får hållas som undervisningsdjur. Att det saknas ett

krav på hur mycket tid en anställd bör ha till denna funktion kan därför anses ett djurskyddsproblem framförallt i kombination med att bristen på begränsning av arter som får hållas. När vinstdrivande bolag är de som driver verksamheterna finns en risk att tiden för den ansvariga pressas till förmån för ekonomisk vinning, något som visat sig påverka djurvälstånd i andra fall (Dawkins, 2016).

Beteenden som tyder på aggressivitet eller som kan orsaka skada på elever och personal verkar användas som indikatorer på att djuren inte trivs i verksamheten. Djur som beskrivs passa i verksamheten är i stället sådana som blir lugna i famnen vid hantering vilket framgår av samma resultat. Det framkommer beskrivningar av djur som uppvisa tecken på stress vid infångande men som blir lugna då de kommer upp i famnen eller att de blir lugna då de läggs på rygg. Att djuren inte bits och rivs i dessa situationer tolkas som tecken på att de är lugna. Forskning visar att djur kan ha olika sätt att hantera stressande moment (Wechsler, 1995). Bland annat har tydliggjorts olika strategier för att hantera stress och framförallt två huvudstrategier framkommer; aktiv och passiv hantering (Wechsler, 1995). Att kaniner är lugna när de läggs på rygg kan vara ett resultat av tonisk immobilitet vilket innebär att stressen är hög men djuret är passivt (Jones, 2007). Att djur är passiva är alltså inte nödvändigtvis ett tecken på att de är lugna.

Det vi vet om marsvin, som är den art som verkar hanteras mest bland de skolor som ingår i den här studien, så är de bytesdjur vars överlevnad bygger på rädsla och vaksamhet. Enligt Baklová et al., 2016 framgår dock att det som kan skapa trygghet hos marsvin är relation med en människa och att de får tydliga rutiner. Detta är något som är svårt för skolorna att uppnå då samtliga beskriver att marsvinen på skolorna hanteras av många människor och att det inte sker rutinbaserat då användandet fluktuerar över året. Detta indikerar att det finns en risk att djuren utsätts för återkommande hög stress. Intressant är också att skäggagam hamnar högt på listan över mest hanterade arter. Skäggagam är en reptil och trots att information om arten fortfarande är till stor del begränsad finns studier som visar att dessa djur upplever hantering från människor som aversivt, framför allt om det görs under längre stunder (Stockley et al., 2020). Trots detta finns alltså inga föreskrifter eller allmänna råd kring hur mycket och på vilket sätt djuren får användas bortsett från att de inte får användas till operativa ingrepp och avlivning (SJVFS 2019:19).

Avsaknad av reglering av arter som får användas innebär en risk att val av arter som används på skolan styrs av hur intressant arten är snarare än dess lämplighet. Under intervjuerna nämns att de arter som är lämpliga att hålla är de som eleverna kommer att stöta på i framtiden eller de djur som eleverna är intresserade av. Detta går i linje med det svar samtliga skolor angett som svar på vad det är som styr vad djuren används till, nämligen att det är läroplanen som styr. Det framgår av examensmålen för naturbruksprogrammet inriktning djurvård att eleverna ska jobba praktiskt med djuren på olika sätt och att de ska utveckla förmågan att själva

ta initiativ (LGY11). Då ingen data idag finns på hur många elever som undervisas bland djuren per lärare är det svårt att avgöra hur stor risken är att djuren får felaktig skötsel till följd av elevernas okunskap i början av utbildningen. Det finns idag ingen sådan lagmässig reglering i hur många elever som får vistas bland djuren med en ansvarig lärare under ett undervisningstillfälle och inte heller finns några bestämmelser kring huruvida eleverna får vistas ensamma bland djuren utan ansvarig eller personal på plats. Detta öppnar för att risken för olyckor och felaktig skötsel ökar.

Det framgår enligt Skolverkets läroplaner att eleverna förväntas använda djur fysiskt i form av hantering, skötsel och kloklippning bland annat (LGY2011). Det framgår dock inte vad som avses med begreppet hantering. Då det inte krävs någon praktisk erfarenhet för att som elev antas till en gymnasieutbildning med inriktningen djur innebär detta att djuren kommer att hanteras av människor med olika erfarenhet och personlighetsdrag. Det krävs inget lämplighetstest och elevernas bakgrund och etiska synsätt finns ingen vetskap om då de påbörjar en utbildning på gymnasiet. Detta skapar risker för djuren om det är så att djuren riskerar att utsättas för exponering och oönskad hantering av eleverna. I dessa fall råder inte bara säkerhetsrisker till följd av elevernas brist på erfarenhet men även dess etiska synsätt riskerar att orsaka djuren lidande. Även här blir den djuransvarig otroligt viktig i begränsning av tillgång till djuren så länge det inte finns något bestämmande som anger att elever inte får vistas bland djuren utan personal på plats.

För djur som hålls inom verksamheter med tillstånd för offentlig förevisning ges besökare i regel inte tillgång till djuren inuti hägnen och djuren hanteras inte i någon större utsträckning (Sherwen et al., 2019). Trots detta finns mer långtgående krav för hur dessa arter ska förvaras. Detta tyder på att det gjorts en bedömning att djur som utsätts för en större mängd människor utsätts för stress på sådant sätt att det finns stora miljömässiga behov för dem i fångenskap. Trots att de utsätts för en stor mängd människor och långtgående används av människor finns inte sådana krav för djur som hålls i undervisningssyfte.

5.1 Vidare forskning

Utifrån de resultat som presenteras i denna studie finns förslag på vidare forskning som skulle vara relevant utifrån djurväl-färds- och djurskyddssynpunkt. Då ämnet ”djur i undervisning” på naturbruksgymnasium inte tidigare hanterats i vetenskapliga sammanhang, kan denna studie ses som en grund att utgå ifrån vid vidare studier på ämnet. Som nämnts tidigare i diskussionen så utsätts djuren för stress i flera sammanhang i undervisningen men resultaten kring vilka situationer som ligger till grund för stress och i vilken utsträckning som djuren stressas är i denna studie ganska ospecifika. Där behövs vidare studier där man gör tydliga observationer och bedömning av djurens faktiska mående. Bland annat kan

storleken på elevgrupp tänkas ha betydelse för stressnivån och beteendestudier i samband med olika stora elevgrupper hade därför varit intressant. Även elevernas interaktion med djuren hade varit av intresse av samma anledning. Genom att mäta faktiska nivåer av stress hos djuren i dessa sammanhang hade forskning kunnat byggas fram som tydligt visar hur djuren faktiskt mår av att användas i undervisning.

I denna studie redovisas väldigt lite om elevernas förmågor och om elevgruppens storlek då det inte fanns utrymme att omfatta även detta. Vidare studier på hur stora elevgrupper som deltar i undervisningen samt hur många besökare som tillåts på djuravdelningarna veckovis hade därför varit av intresse eftersom storleken på gruppen människor anses påverka djuren.

Det hade vidare kunnat vara intressant att undersöka om det hade varit positivt ur ett djurvälståndsperspektiv för djuren att arbeta med åtgärder för att få miljön mer förutsägbar, detta då bristen på förutsägbarhet i resultaten nämns som en belastande faktor för djuren. Bland annat hade detta kunnat studeras genom att utföra tester på om det är någon skillnad i djurens nivåer av stress eller i deras beteende om en lampa tänds i anslutning till varje lektionstillfälle eller om något piper innan djuret ska hanteras.

Vidare förslag på forskning är att undersöka huruvida och på vilket sätt skolorna arbetar med träning, exempelvis med fokus på i vilken utsträckning positiv förstärkning används relativt positiv bestraffning och negativ förstärkning. Även användandet av metoder för att erbjuda djuren mer kontroll i miljön.

Kunskaperna och beteende hos eleverna bygger på kunskaper och beteende från personalen. Då det framkommer att det mesta i djurens välfärd bygger på den djuransvarige på skolan hade det varit av hög relevans att titta närmre på kunskapen hos de som arbetar på skolorna. Även deras intresse och bakgrund hade varit av intresse för vidare studier då detta sannolikt har betydelse för vilka arter som hålls samt på vilket sätt man prioriterar arternas behov, läser av dem samt lyckas upprätthålla tillräckligt goda djurmiljöer som uppfyller djurens behov. En vidare undersökning kring vad som lärs ut till elever om djurens beteende, behov, om inläring hade vidare kunnat vara intressant ur djurvälståndssynpunkt.

I resultatet redovisas att respondenter beskriver djur som själva visar intresse för eller är nöjda med att bli hanterade. Hur denna bedömning görs framgår inte och det hade varit intressant att titta vidare på de signaler som ligger till grund för att djuransvariga bedömer djuret som nöjd utifrån det vi vet om djurens beteende utifrån aktuell forskning.

Det framkommer tydligt att kommunikation mellan de anställda ligger till grund för i vilken utsträckning djuren hanteras och exponeras samt på vilket sätt. Därför hade det varit intressant att titta vidare på hur likvärdigt personalen arbetar med djuren inom en personalgrupp då likvärdigheten kan påverka förutsägbarheten för djuren vilket i sin tur minskar stress (Gaskill & Garner, 2023). Vidare hade hur

kommunikation sker mellan anställda och i vilken utsträckning kunnat vara relevant. Även hur variationen ser ut vid personalbyte samt hur stor personalomsättning som finns inom dessa verksamheter hade varit intressant. Här finns även intresse av att se över hur mycket tid varje ansvarig har i sin tjänst till att bedöma djurens välfärd och jobba med stressminskande åtgärder och om det råder skillnader mellan olika skolor.

En viktig fråga att undersöka närmre är att få fram faktiska siffror på hur många skolor som håller djur i undervisning i dagsläget och ta reda på hur många arter och djurindivider det faktiskt rör sig om. I dagsläget finns inte heller någon statistik över hur in- och utflödet av djur ser ut på Sveriges naturbruksgymnasier och därför finns ett behov att få reda på var djuren kommer ifrån samt de hamnar då de avyttras alternativt hur många som avlivas och varför. Det framkommer i denna studie att djur regelbundet skadas eller riskerar att skadas till följd av undervisningen (resultat del 4.4) och mängden skador och orsaken till dem hade därför varit av intresse för vidare undersökning. Då dödligheten kan vara representativt för andelen skador och sjukdomar som djuren utsätts för samt ett resultat av stress hade dödlighet och orsaken till dessa också kunnat vara användbar för att bedöma djurvälfärden och behovet av utökad lagstiftning. Denna studie har inte behandlat frågor om hur man arbetar med smittskydd på skolorna och smittskyddet kan i sig ha en stor påverkan på sjukdomar och dödlighet. Därför hade detta också kunnat vara av intresse för vidare forskning.

Hur och i vilken utsträckning djuren används i marknadsföring på skolorna har inte framkommit så tydligt, däremot anger alla att djuren används till att promota skolan genom att bilder tas och besökare får observera djuren vid besök på skolan. Genom att undersöka i vilken utsträckning val av arter samt användandet av djuren påverkar elevantal och således även skolans ekonomi hade varit av intresse för vidare studier. Om användandet av djuren styrs av ekonomi föreligger risk att djurens behov förbises (Dawkins, 2016) och därför hade detta förhållande varit av stort intresse för vidare studier.

Fiskar omnämns i mycket begränsad omfattning i de intervjuer som utgör grunden för denna studie. Att dessa vattenlevande djur inte hanteras är förväntat, men deras påverkan av exponering diskuteras överhuvudtaget inte detta beror på bristande kunskap eller intresse hos de ansvariga framgår inte men hur dessa djur påverkas av att användas i undervisning behöver undersökas vidare. Akvaristik handlar till stor del om kemi och fiskar påverkas i stor utsträckning av vattnets kvalitet likväl som av hantering, förflyttning och andra stressorer (Stevens et al., 2017). Därför hade kunskaper om akvaristik i dessa verksamheter varit av intresse att undersöka vidare. Hur mycketfiskarna exponeras och påverkas av exponeringen hade därför varit av intresse för vidare undersökning.

Vidare kan det vara av vikt att se över vad som händer med djuren under skollov och helger då det inte framgår i föreskrifterna hur djuren ska skötas under ledigheter

mer än det som framgår av L80 att djuren ska skötas under ledigheter (SJVFS 2019:19).

5.2 Granskning av metoden

På grund av att ingen tidigare data finns att utgå ifrån ansågs det av hög relevans att välja en metod som kan hjälpa till att ge en inblick i verksamheterna. Som framkommit tidigare i studien finns mycket begränsad information i föreskrifterna vilket öppnar för skillnader i djurhållningen. Därför valdes metoden utifrån behovet av att kartlägga hur djuren används på skolorna. Vid kartläggning anses kvalitativa studier vara mycket användbara och detta har legat till grund för valet av metod (Ely, 1993). En utmaning med kvalitativa arbetssätt är att datamaterialet blir begränsat. Det som istället främjas är varje respondents svar för att få en kartläggning över ett ämne. Med detta i åtanke har metoden matchats bra till studiens syfte eftersom detta är ett relativt outforskat ämne sedan tidigare. I denna studie har dessutom en stor mängd olika data samlats in vilket inneburit att information har behövt sällas ut och mycket fått selekteras bort till förmån för annat. Detta kan dock inte anses som en nackdel eftersom den stora mängden data bidragit till att skapa en inblick i ämnet. De nyanser som framkommer i detta arbete hade försvunnit vid val av annan metod och därför kan metoden anses vara tillförlitlig.

Enkätstudie hade kunnat vara ett alternativt tillvägagångssätt som kanske hade kunnat ge en större del kvantitativa resultat. Eftersom det rör sig om verksamheter med stora individuella skillnader till följd av begränsat ramverk ansågs intervju vara en bättre form för att kunna fånga upp nyanser och djup genom möjligheten till följdfrågor. När urvalet är litet och skillnaderna stora kan allt vara av intresse för att skapa en bild av de svarandes uppfattning, i synnerhet i detta fall då de svarande har visat sig vara otroligt viktiga för djurens välfärd på skolorna.

Intervjufrågorna som framgår av bilaga 1 är öppet formulerade med syftet att låta de svarande ge sin egen bild. Detta bygger på den kvalitativa metodens funktion (Ely, 1993). Hade frågorna ställts mer specifikt med så kallade stängda frågor hade kanske mer mätbara data kommit fram. Men återigen hade det inte uppfyllt syftet som hade som huvuduppgift att ge en bild av en aktuell situation. Det som också framkommer som en framgångsrik faktor för att djupintervju ska fungera bra är att den som intervjuar har god inblick och erfarenhet av ämnet (Ely, 1993). Erfarenhet inom ämnet anses skapa en förståelse mellan intervjuare och intervjuobjekt vilket öppnar för en dialog där fördjupade och relevanta följdfrågor kan ställas och på så vis skapa en klarare bild (Ely, 1993). I detta fall har jag som författat studien själv mer än 10 års arbetslivserfarenhet i som lärare och djuransvarig på naturbruksgymnasium. Enligt forskningsmetodiken är detta en hjälp vid djupintervju då syftet är att fånga de deltagandes känsla och upplevelse så nära som möjligt (Ely, 1993).

Som nämndes tidigare har inte all information som framkommit kunnat tas med utan det som anses ha högst relevans har lyfts fram. Detta problem hade uppkommit även med en enkät. Det är välkänt att svarande vid enkätstudier tenderar att överskatta sina svar åt det positiva hållet och det är möjligt att samma sak hänt i denna studie då de svarande kan ha känt ett behov av att försköna sina kunskaper eller verksamheten där de arbetar (Bergen & Labonte, 2019). Detta behöver tas i beaktande då resultaten tolkas. Däremot går det ej att bortse från att trots denna risk så framkommer flera olika mönster som tyder på behov av större krav för verksamheterna att förhålla sig till för att skydda djuren. Därför kan inte detta anses ha påverkat studien i någon större negativ riktning.

Då deltagandet i studien var frivilligt är det möjligt att de som valt att delta i större utsträckning har ett intresse för dessa frågor. Ett mer tillförlitligt resultat hade kanske kunnat uppnås om urvalet inte varit valfritt och om möjligt anonymt. Även svaren som givits hade kanske varit annorlunda om intervjun varit anonymiserad. Att uppnå detta hade dock varit svårt eftersom metoden djupintervju bygger på samarbete mellan intervjuare och intervjuobjekt (Ely, 1993) och att ha anonyma respondenter därför varit kontraproduktivt. Istället är det av hög relevans att titta mot hur vidare forskning kan bedrivas där detta arbete används som grund för att titta på mer specifika delar av ämnet och där mer mätbara metoder kan anses relevanta.

5.3 Slutsatser

En tydlig slutsats är att den idag knapphändiga lagmässiga regleringen över djurhållning och hur djur får användas på naturbruksgymnasier ställer mycket höga krav på den som är ansvarig för djuren och personalens förmågor och kunskaper. Dessa personer behöver ha välutvecklade kunskaper i att läsa av djur, läsa av elever, ständigt finnas närvarande och ta beslut utifrån detta. Vidare måste djuransvariga kunna samarbeta med kolleger och ha välutvecklade förmågor i tydlighet, kommunikation och flexibilitet. Att det idag saknas tydlighet i vad som anses vara lämplig utbildning eller erfarenhet gör att bakgrunden hos de anställda ser väldigt olika ut och detta påverkar sannolikt deras förmåga att besitta alla dessa kvalitéer.

En viktig slutsats som går att dra av detta arbete är det finns behov av större krav från myndigheterna kring denna djurhållningsform för att säkerställa gott djurskydd. Reglering av hur djuren får hanteras och exponeras i undervisningen, samt vilken mängd och vilka arter som är lämpliga, skulle vara värdefullt för att minska risken för negativ stress och dödlighet bland djuren. Eftersom resultaten i denna studie visar att den djuransvarige har stor betydelse för djurskyddet på skolorna, bör även kompetenskrav för den djuransvarige regleras i lagen.

En slutsats är att djur i undervisning på naturbruksgymnasier används mer som djur i djurparker eller försöksdjur än som sällskapsdjur, med avseende på antalet

besökare och hanteringsmoment. Trots att dessa djur enligt lag betraktas som sällskapsdjur, kvarstår ett stort behov av forskning för att utvärdera deras välfärd inom dessa verksamheter.

6. Referenser

Adkins, E., Driggers, T., Ferguson, G., Gehrmann, W., Gyimesi, Z., May, E., Ogle, M. & Owens, T. (2003) 'Ultraviolet Light and Reptiles, Amphibians'. *Journal of Herpetological Medicine and Surgery*, 13(4), pp. 27–37.

Augustsson, Å. (2018) 'Ex situ bevarande: En studie av djurparkers arbete för att bevara biologisk mångfald och turismens förutsättningar för det arbetet'. Linnéuniversitetet, Ekonomihögskolan (FEH), Institutionen för organisation och entreprenörskap (OE).

Baklová, A., et al. (2016) 'Antipredator behaviour of domestic guinea pigs (*Cavia porcellus*)'.

Barker, S.B., Randolph, T.B., McCain, N. & Schubert, C.M. (2016) 'A Randomized Cross-over Exploratory Study of the Effect of Visiting Therapy Dogs on College Student Stress Before Final Exams'. *Journal of Veterinary Behavior*, 29(1).

Bergen, N. & Labonté, R. (2019) 'Everything Is Perfect, and We Have No Problems': Detecting and Limiting Social Desirability Bias in Qualitative Research'. *Qualitative Health Research*, 30(5), pp. 727–738.

Blumstein, D.T., 2016. Habituation and sensitization: new thoughts about old ideas. *Animal Behaviour*, 120, pp.255-262.

Burman, O.H.P., et al. (2023) 'Cold-blooded care: understanding reptile care and implications for their welfare'.

Byström, K. & Lindqvist Persson, C.A. (2015) 'The Meaning of Companion Animals for Children and Adolescents with Autism: The Parents' Perspective'. *Antrozoös*, 28(2), pp. 263–275.

Dawkins, M.S. (2016) 'Animal welfare and efficient farming: is conflict inevitable?'. *Animal Production Science*, 57(2), pp. 201–208.

Ely, M. (1993) *Kvalitativ forskningsmetodik i praktiken - cirklar inom cirklar*. Lund: Studentlitteratur.

Friskolornas Riksförbund. 'Friskolornas Historiska Utveckling'. Available at: <https://www.friskola.se/vara-fragor/friskolornas-historiska-utveckling/> (Använd: 18 maj 2024).

Fraser, D. & McRae, A.M. (2011) 'Four types of activities that affect animals: Implications for animal welfare science and animal ethics philosophy'. *Animal Welfare*, 20, pp. 581–590.

Gaskill, B.N. & Garner, J.P. (2023) 'Stressed out: providing laboratory animals with behavioral control to reduce the physiological effects of stress'. IFN Working Paper No. 1472.

Glenk, L.M. (2017) 'Current Perspectives on Therapy Dog Welfare in Animal-Assisted Interventions'. *Animals*, 7(2). doi: [Lägg till DOI om tillgänglig].

Granerud, A. & Severinsson, E. (2006) 'The struggle for social integration in the community – the experiences of people with mental health problems'. *Psychiatric and Mental Health Nursing*, 13(3), pp. 288–293.

Handlin, L., Nilsson, A., Lidfors, L., Petersson, M. & Uvnäs-Moberg, K. (2018) 'The Effects of a Therapy Dog on the Blood Pressure and Heart Rate of Older Residents in a Nursing Home'. *Antrozoös*, 31(5). doi: [Lägg till DOI om tillgänglig].

Hawkins, R.D. & Williams, J.M. (2017) 'Assessing effectiveness of a nonhuman animal welfare education program for primary school children'. *Journal of Applied Animal Welfare Science*, 20, pp. 240–256.

Hawkins, R.D. & Williams, J.M. (2017) 'Childhood Attachment to Pets: Associations between Pet Attachment, Attitudes to Animals, Compassion, and Humane Behaviour'. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(5). doi: [Lägg till DOI om tillgänglig].

Heller-Sahlgren, G., 2023. Independent-School Competition and Sweden's Performance in TIMSS. *IFN Working Paper No. 1472*. Stockholm: Research Institute of Industrial Economics (IFN).

Kagan, R., Carter, S. & Allard, S. (2015) 'A Universal Animal Welfare Framework for Zoos'. *Journal of Applied Animal Welfare Science*, 18(1).

McBride, E.A. (2017) 'Small Prey Species' Behaviour and welfare: implications for Veterinary Professionals'. *Journal of Small Animal Practice*, 58(8), pp. 423–436.

Monclus, R., Heiko, G.R., Von Hols, D. & De Miguel, J. (2005) 'Behavioural and physiological responses of naïve European rabbits to predator odour'. *Animal Behaviour*, 70(4), pp. 753–761.

Naturbruksskolornas Förening. Available at: <https://www.naturbruk.se/sok-utbildning/?type=all> (Använd: 15 Februari 2021).

Pedersen, M.B., 2020. Skiljer sig synen på 3R mellan yrkesåldrar på KI? – Analys av kunskap, upplevd användbarhet och attityd kring 3R hos forskare och toxikologimasterstudenter på Karolinska Institutet. *Självständigt arbete, 15 hp*. Sveriges Lantbruksuniversitet, NJ-Fakulteten/Institutionen för Husdjurens Miljö och Hälsa.

Regeringen (2024) 'Regeringen vill införa ett nytt system för skolans finansiering'. Available at: <https://www.regeringen.se/> (Använd: 10 maj 2024).

Sherwen, S.L. & Hemsworth, P.H. (2019) 'The Visitor Effect on Zoo Animals: Implications and Opportunities for Zoo Animal Welfare'. *Animals*, 9(6), pp. 366.

Skolverket (2019) *Läroplan för gymnasieskolan*. Stockholm: Skolverket. Tillgänglig via: <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-igymnasieskolan/laroplan-gyll-for-gymnasieskolan> (Använd: 27 december 2023).

Skolverket (2020) 'Krav för att få anställning'. Tillgänglig via: <https://www.skolverket.se/regler-ochansvar/lararlegitimation-och-forskollararlegitimation/regler-och-krav-forlararlegitimation/larar-och-forskollararlegitimation-och-krav-for-att-fa-anstallning> (Använd: 27 december 2023).

Skolverket (2023a) 'Program - Naturbruksprogrammet (Gymnasieskolan)'.

Skolverket (2023b) 'Ämne - Djur (Gymnasieskolan)'.

SJVFS (2019:15) Jordbruksverkets föreskrifter och allmänna råd om villkor för hållande, uppfödning och försäljning m.m, av djur avsedda för sällskap och hobby. Jönköping: Statens Jordbruksverk.

SJVFS (2019:19) Jordbruksverkets föreskrifter om djur i undervisning. Jönköping: Statens Jordbruksverk.

SJVFS (2019:29) Statens jordbruksverks föreskrifter om djurhållning i djurparker m.m. Jönköping: Statens Jordbruksverk.

Wechsler, B., 1995. Coping and coping strategies: a behavioural view. *Applied Animal Behaviour Science*, 43(2), pp.123-134.

Young, R.J. & Cipreste, C.F. (2004) 'Applying animal learning theory: training captive animals to comply with veterinary and husbandry procedures'. *Animal Welfare*, 13(2), pp. 225–232.

Populärvetenskaplig sammanfattning

Djur används ofta i undervisningen på naturbruksgymnasier, men det finns få studier om hur detta påverkar djurens välfärd. Jordbruksverkets regler för djur i undervisning är inte lika detaljerade som de för djurparker, vilket kan leda till att djuren behandlas olika beroende på skola och ansvarig person. Det finns inga specifika krav på kompetens för de som ansvarar för djuren, vilket kan innebära risker för djurens välbefinnande.

Denna studie undersökte hur exotiska sällskapsdjur, som inte är hundar eller katter, används i undervisningen på naturbruksgymnasier. Genom intervjuer med 18 djuransvariga framkom det att användningen av djur varierar mycket mellan skolor, och att djurens välfärd ofta beror på den ansvariges kunskap och erfarenhet. Många djur utsätts för stress och riskfylld hantering.

Studien visar att det finns behov av bättre regler och utbildning för att säkerställa djurens välfärd i undervisningen. Mer forskning behövs för att förstå och förbättra situationen för dessa djur.

Tack

Stort tack till Maria Andersson för ovärderlig handledning under arbetets gång och till Anna Lundberg för värdefull feedback i samband med examinationen. Tack till Maria Gustavsson och Daniela Johnson för hjälp att bolla idéer. Tack till familjen för stöd och förståelse under processen. Framförallt ett extra stort tack till alla djuransvariga på skolor runt om i landet som valt att ställa upp på intervju. Er transparens och kunskap har varit så viktigt för att kunna belysa detta ämne och jag kan inte tacka er nog! Till alla övriga som känner sig träffade så ska ni också ha tack!

Bilaga 1

Frågeformulär djur i undervisning

Del 1 – denna del behandlar frågor om dig som svarar

1. Hur lång erfarenhet har du av att jobba med djur i undervisning på naturbruksgymnasium (hela antal år).
2. Hur lång erfarenhet har du av att ansvara för djur i undervisning på naturbruksgymnasium (hela antal år).
3. Vad är din utbildningsnivå? (inom ämnet?)
4. Vad är din övriga bakgrund inom ämnet?

Del 2 – denna del består av en intervju som behandlar frågor om exponering och hantering av djur på er djuravdelning

Generella frågor

1. Hur används djuren på er skola?
2. Vad styr hur djuren på er skola används?
3. Vilka begränsningar i hur djuren får användas anser du finns?
 - Finns detta beskrivet i rutiner?
4. Vad anser du att man får göra med djuren inom ramen för undervisningen?
 - Finns detta beskrivet i rutiner?

Frågor om hantering

1. I vilka sammanhang hanteras djuren? Ge exempel såväl inom undervisning som i marknadsföringssyfte/annat.

I vilken utsträckning 1-6 av de situationer vi hanterar djuren

Gos/personinitierad – elev eller personal tar ut djur och håller dem i syfte att öva hantering eller mysa med djuret. I denna kategori tar djuret själv inte initiativ till hanteringen.

Fixering – djuret hålls i ett fast grepp med mycket små eller inga rörelsemöjligheter exempelvis pga. Denne inte ska skadas.

Hälsö- sjukvård övrigt – djuret hålls tidvis fast men kan röra sin kropp under tiden.

Överflyttning – kortare hantering vid överflyttning från exempelvis bur till transportbox.

Frivillig – klättrar upp i knät eller ut på axeln.

2. Anser du att det finns mer lämpliga arter för hantering och mindre lämpliga arter för hantering?
3. Vad styr artens lämplighet?
4. Vad styr individens lämplighet?
5. När utsätts djuren för stressande hantering?

Frågor om exponering

6. I vilka sammanhang exponeras djuren?
7 gånger per år? Tycker att de håller sig inom gränsen?
7. Vilka problem anser du finns med hög exponering av djuren?
8. När utsätts era djur för stressande exponering? Ge exempel på sammanhang.

Slutliga frågor

9. Vad gör du för att underlätta för djuren i samband med hantering och exponering av dem?
 - Finns det beskrivet i era rutiner?
10. Utifrån djurens perspektiv, ser du svårigheter respektive fördelar med att utnyttjas i en skolverksamhet jämfört med att vara ett sällskapsdjur hemma.
 - Tilläggsfråga – har ni minimimått eller större? Och varför

Del 3

I denna del ber vi dig skatta hur mycket djuren på er skola exponeras respektive hanteras. Vi ber dig göra denna skattning under två av dig utvalda veckor under läsårets terminer (alltså ej skollov) där **vecka 1** utgör en högintensiv vecka (exempelvis många klasser i djuravdelningen, öppna hus, prova på dagar) och **vecka 2** utgör en lågintensiv vecka (exempelvis mycket teori istället för praktiskt).

Vecka 1 – högintensiv vecka

Hantering antal timmar:

Exponering antal timmar:

Vecka 2 – lågintensiv vecka

Hantering antal timmar:

Exponering antal timmar:

Tilläggsfrågor till denna del:

1. Vilka 3 arter hanteras mest? Varför är det så?
2. Vilka 3 arter hanteras minst? Varför är det så?

Begreppsförklaring

Exponering= Djuren observeras av människor som finns utanför bur/voljär. Djuren berörs ej fysiskt. eller utsätts för många människor som inte nödvändigtvis hanterar djuren men observerar och finns runt om djurens miljö.

Hantering=Djuren hanteras fysiskt genom att plockas upp från sin bur/voljär.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Du hittar en länk till SLU:s publiceringsavtal på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>.

☒ JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.